

**Zeitschrift für Sorabistik und vergleichende Minderheitenforschung**  
**Časopis za sorabistiku a přirunowace mjeńšinowe slědženje**  
**Casopis za sorabistiku a pšrownujuce mjeńšynowe slěženje**  
Journal for Sorbian and Comparative Minority Studies

Lubina Malinkowa

**Zwischen Emanzipation und Separatismus.  
Über das außerkirchliche religiöse Leben im 18. und  
19. Jahrhundert am Beispiel der Gemeinde Hochkirch**

Ausgehend von der Lausitz als vielgestaltiger, stark vom Pietismus geprägter Konfessionslandschaft werden am Beispiel der sorbischen Kirchgemeinde Hochkirch Formen des religiösen Nonkonformismus im 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts untersucht. Befördert durch die Gründung Herrnhuts 1722 sind seit Anfang des 18. Jahrhunderts religiöse Gruppierungen in und um Hochkirch beobachtbar, die weder von Herrnhut noch von der Ortskirchgemeinde integriert werden konnten. Dabei begegnen uns engagierte Prediger, selbsternannte Propheten und religiöse Schriftsteller, teils eher mystisch-spiritualistisch, teils jedoch auch von starkem Separatismus geprägt. Am Ende des Untersuchungszeitraums sorgten chiliastisch-endzeitliche Motive für große Spannungen in der Gemeinde. Diese verschiedenen religiösen Bewegungen werden in der Studie als Kennzeichen und Motor von Modernisierungsprozessen verstanden, die die sorbischen evangelischen Dörfer schon frühzeitig erreichten.

**Between Emancipation and Separatism.  
On Non-Ecclesiastical Religious Life in the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> Century.  
Using the Example of Parish of Hochkirch**

Starting from the idea of Lusatia as a diverse area comprising different faiths with strong Pietist traits, this article examines forms of religious non-conformism from the 18th Century up to the middle of the 19th Century, using the parish of Hochkirch as an example. Stimulated by the foundation of Herrnhut in 1722, religious groups have been observed in and around Hochkirch, which could be incorporated neither by Herrnhut nor by the local Church parish. We encounter here dedicated preachers, self-appointed prophets, and religious writers, who have strong mystical and spiritualist traits, but who also have decided separatist tendencies. Strong millenarian and eschatological strains at the end of the period under investigation led to great tension in the community. These different religious movements are seen in the study as a sign of and stimulus to modernization processes, which reached the Sorbian Lutheran villages at a very early stage.



## Lubina Malinkowa

### Mjez emancipaciju a separatizmom. Wo zwonkacyrkwinskim nabožnym žiwjenju w 18. a 19. lětstotku na příkladže Bukečanskeje wosady

Nestor stawiznarjow zažneho nowowěka Heinz Schilling ma Łužicu za „eine der interessantesten Konfessionslandschaften Europas“.<sup>1</sup> Nimo ewangelsko-katolskeho dualizma pokaza wón na bohatosć zwonkacyrkwinskeho žiwjenja, kaž skutkowanje Jakoba Böhma a bratrowskeje jednoty, zasydlenje čěskich eksulantow abo přičah Schwenckfelderow. Nabožna bohatosć a čile zwonkacyrkwinske nabožne žiwjenje tež rowjenkam napadnje. Tak pisa August Gottlieb Meissner w léće 1778 wo Łužicy: „und dann: die Menge Sekten, die Städte und Dörfer füllt. [...] Herrnhuter, Klein- und Großwelkianer, Stille im Lande, Martinsbrüder und der gleichen mehr, das sind Namen, die man so oft und in so verschiedener Bedeutung gebraucht sieht“.<sup>2</sup> Tež w mnohich serbskich wosadach hodža so tajke a podobne skupiny wobkedźbować, (po-)mjenowachu so „Dokonianj Bratřjo“,<sup>3</sup> „Bratřa jenakeho ducha“,<sup>4</sup> „Swjeći“ abo tež „swjeći bratřa“,<sup>5</sup> „heilige Brüder“<sup>6</sup>, „Gesellschaft sogenannter Evainnen“<sup>7</sup>, „die Friedfertigen im Lande“ abo „geistliche Brüder in Christi“.<sup>8</sup> Dale storčiš w źórłach přeco zaso na serbskich předarjow-profetow, kiž wědzachu wěriwych za sebje zahorić. Tak rozprawješe so w léće 1754 wo pastyrju, kiž měješe apokalyptiske wizije a widžeše nowy Jerusalem, na což Serbowki hižo waćoki pakowachu.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> SCHILLING, Heinz: Das Christentum und die Entstehung des modernen Europas. Aufbruch in die Welt von heute. Freiburg 2022, str. 189. – Pokazać chcyła na popularnowědomostne zjimanje tutoho nastawka: MALINKOWA, Lubina: Pobožni, předarjo a profetojo – nowe dohlady do nabožneho žiwjenja w Bukečanskej wosadze, w: Rozhlad 73 (2023) 2, str. 18–28.

<sup>2</sup> August Gottlieb Meissner na Heinricha Christiana Boie, Drježdžany 12.05.1778. Citat po: ZWAHR, Hartmut (wud.): Meine Landsleute. Die Sorben im Zeugnis deutscher Zeitgenossen. Von Spener und Lessing bis Pieck. Bautzen <sup>2</sup>1990, str. 75.

<sup>3</sup> Staatsfilialarchiv Bautzen (StFilAB) 50009 4273 Agitation des Religionsschwärmers Georg Jatzke aus Golenz für eine religiöse Sekte 1818.

<sup>4</sup> WIĆAZ, Ota: Handrij Zejler a jeho doba. Budyšin 1955, str. 199. WJELA, Jurij: Robotow pak njebě kónc, Budyšin 1966 je skupinje „Bratřa jenakeho ducha“ literarny pomnik stajl.

<sup>5</sup> VOIGT, Jurij: Něšto wot serbskich towarstwow, w: Rukopisna Serbska Nowina 14.12.1831. Wotčićane pola: WIĆAZ, Ota: Runočasna powěsć wo nabožnych zjednoćenstwach mjez ewangelskimi Serbami, w: Łužica 43 (1928), str. 19–20.

<sup>6</sup> StFilAB 50009 4274 Karl Gottlieb Janke: Bericht an das Domstift zu Bautzen, Hochkirch 12.03.1823.

<sup>7</sup> StFilAB 15661 569 Berichte 1825, Bericht Nr. 41 Entwurf. Bericht, die sich an mehreren Orten der Oberlausitz äußernde Religionsschwärmerei und Haltung pietistischer Privatconventikel betr., wotčićane w: HARTSTOCK, Erhard; KUNZE, Peter: Die Lausitz im Prozeß der bürgerlichen Umgestaltung 1815–1847. Bautzen 1985, str. 74–77, tu str. 74.

<sup>8</sup> StFilAB 50009 4274 Franz Georg Lock na Friedricha Augusta I., Budyšin 16.03.1823.

<sup>9</sup> Archiw bratrowskeje jednoty w Małym Wjelkowje (AKW) P.A.II.R.5.2. Gemeindiarium 1754, 26.04.1754. Cyle podobny pad je za léto 1753 dokumentowany: Młody pastyr předowaše pod hołym njebjom před stotkami přisposlucharjow: Archiw bratrowskeje jednoty w Ochranowje (UA) R.6.C.b.No.1.b Diarium Kleinwelka 01.07.1753: „war diesen monath eine wunderliche Regung in der Oberlausitz wegen eines Kuhhirtenjungen von 16 Jahren, der aufstund, und unter sehr grossen Zulauf des Volks von allen Orten gewaltige Predigten hielt. Die Herrschaften liessen ihn mit Pferd oder Wagen holen und auf ihren Höfen predigen, dazu sie erdenkliche

Jurij Jacka<sup>10</sup> z Holcy pak žadaše sej wokoło lěta 1818 wot swojich připoslušarjow, zo měł stary zakon za nich zaso zwjazowacy być, naposledk wopušći Łužicu, dokelž chcyše w Egyptowskej nowy Jerusalem twarić.<sup>11</sup>

Njeje wokomiknje móžno, šěrši přehlad wo nabožnje njekonformnych skupinach a hibanjach w Serbach abo Łužicy scyła dać, k tomu bychu dalše slědženja trěbne byli.<sup>12</sup> Na přikładže Bukečanskeje wosady<sup>13</sup> chcu pak w swojim nastawku na tutón hač dotal mało wobkedźbowany fenomen w serbskich stawiznach pokazać a rysować, kak sylnje nabožne hibanja wjesne žiwjenje wobwliwowachu. W srjedźišću přepytowanja steji čas 18. a přenjeje połojcy 19. lětstotka. Wot druheje połojcy 19. lětstotka započa so tež w serbskej Łužicy zwonkacyrkwinske křesćanske žiwjenje we wšelakich swobodnych cyrkwach institucionalizować a so tu tohodla hižo njewobkedźbuje.

Wobsedźimy lědma dokumenty z njekonformnych kruhow samych. Wjetšina žórłow je při hamtskich přepytowanjach a přeslyšowanjach nastala, jako wjedžeše skutkowanje lajskich předarjow a jich přiwisnikow k njeměrej w towaršnosći. Što tući pobožni, předarjo a profetojo woprawdže wěryjachu a wozjewjachu a z kim so hdže zetkawachu, njeda so tuž husto do kónca rekonstruować runje tak kaž wobsahowe rozdźěle mjez jednotlivymi skupinami. Hrubje prajene, zwjazowaše jich wurazna nabožna identita, zdźěla wužiwa so za to tež terminus „religiöse Übererfüllung“. Kritizowachu husto hdy wobstajacy cyrkej a jeje zastojnikow a wumjetowachu přerěznemu wosadnemu nabožnu liwkosć. Zdźěla přejachu wobstajace nabožne normy abo je tež přerědněchu. W někotrych skupinach hrajachu apokalyptiske motiwy wažnu rólu. Zwonkacyrkwinske nabožne žiwjenje bě jara dynamiske a heterogene, přeco zaso nastawachu, tež přez wotpačenja, nowe skupiny. W 19. lětstotku so dźěl přez towarstwa<sup>14</sup> a wšelake swobodne cyrkwy<sup>15</sup> do krućišich strukturow zawjaza.

---

Poblätschen (jewišća) bauten. Unsere Wenden (ći bratja) gingen keinen Schritt ihn zu hören, wenn er auch gleich in ihren Örtern predigte.“

<sup>10</sup> Mjena hłownych akterow so w tutym nastawku zeserbšća, w podačach žórłow pak so tak pisaja, kaž w žórłach steja.

<sup>11</sup> StFilAB 50009 4273 Agitation des Religionsschwärmers Georg Jatzke aus Golenz für eine religiöse Sekte 1818.

<sup>12</sup> W tutej bychu so dyrbjeli wosebje w staršej literaturje wopisane fenomeny wobkedźbować. Tak rozprawješe na přikład Christian Knauthe wo serbskej profetce, na kotrejež předowanja w lěće 1578 wjace hač 15.000 Serbow přichwata. (KNAUTHE, Christian: Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte, Görlitz 1767, str. 245–247.) A w lěće 1614 předowaše w Lubinje serbski profet Handrij z wulkim wuspěchom. (MUKA, Ernst: Přinošk k stawiznam přeněmčenyh stron Delnjeje Łužicy, w: ČMS 64 (1911), str. 33–88; tu str. 75–77 zložuju so na: GARCAEO, Joachim: Christliches Bedencken und Gutachten, Was von dem neuwen Propheten in dem Marggraffthumb Nieder Lausitz und Königlichem OberAmpte desselben zu halten [...] Wittenberg 1615.) Po HAUPT, Karl: Sagenbuch der Lausitz, Leipzig 1862, str. 267 chodžeše 1644 njemjenowany serbski profet po Kamjencu, kiž wulke zemjerženje připowědźi. Přepytuju swojowólne nabožne formy mělo so na to kedźbować, w kotrej měrje so tute formy wosebje Serbam připisowachu.

<sup>13</sup> DANNENBERG, Lars-Arne: 800 Jahre Hochkirch. 800 lět Bukecy. Königsbrück 2022.

<sup>14</sup> HAUPTMANN, Peter: Die sorbischen evangelisch-lutherischen Vereine in der sächsischen Oberlausitz (1849–1851), w: Kirche im Osten 42/43 (2000), str. 55–83.

<sup>15</sup> Hladajo na serbsku Łužicu: FRAHNOW, Juro: Pšed 70 lětami su wosadny dom we Drjenowje natwarili, w: Pratyja 2000, Budyšin 1999, str. 66; MALINKOWA, Lubina: Swobodne bratrowske wosady w Slepjanskej wosadze, w: Pomhaj Bóh 3/2017, str. 6–7, a MALINKOWA, Lubina: Mja-zy kooperaciju a konfliktom – Wjerbańska ewangelska wosada a módlarske gibanje, w: Pratyja

Dokelž njeje móžno wšě tute wšelake skupiny pod jednym hesłom zjednočić, wuži waja so w stawiznopisu za tajke fenomeny wurazy kaž „nabožna napadnosć“, „nabožna swojowólnosć“, „nabožna dewianca“ (nabožne wotchilenje) abo „nabožny nonkonformizm“.<sup>16</sup> Wuraz „nabožne samospołnomócnjenje“ pokazuje na to, zo chowaja so za tym husto emancipatoriske procesy. Wěriwi so wot předpodateje nabožneje wučby a praksy zdalowachu a swójske formy wuwachu.<sup>17</sup> Spektrum wot přerěznej pobožnosće so wotchilacych formow je šěroki: saha wot „Ortlose am Rande der Konfessionen“<sup>18</sup> přez „nabožnu dewiancu“ hač k raznemu separatizmej. Nowše slědženja pokazuja, zo hrajachu tute zwonka připóznatych cyrkwinskich strukturow stejace skupiny při wutworjenju moderneje towaršnosće wažnu rólu resp. zo su wažne přiznamjo so modernizowaceje towaršnosće.<sup>19</sup>

## 1. Nabožne njeměry w 18. lětstotku

### 1.1 Mjez Ochranowom a nabožnym separatizmom

Započatk 18. lětstotka bě čas wulkich nabožnych njeměrow. Přečinu su wšelakore, hladajo na Saksku ma so na konwersiju sakskeho kurwjercha Friedricha Augusta I. a skutkowanje pietistiskeho wyšeho dwórskeho předarja Philippa Jacoba Spenera w Drježdžanach pokazać<sup>20</sup>; za serbsku Łužicu pak na dynamiske wuwice čisća serbskorěčnjeje

---

2023, Budyšin 2022, str. 43–51. K załoženju modlerskeho doma w Bělej Horje: FRAUENHOLZ, Anna: *Missionsarbeit in der Wende. Wie ich zu den Wenden kam*, w: *Mitteilungen an die Brüdergemeine 3* (1936), str. 78–95. Tutón nastawk namaka so tež w: *Gottes Wunderwege. Ein Lesebuch vom Haus Eben-Ezer in Belgern. Zum 100. Geburtstag 1898–1998*, Belgern 1998. W tutym zborniku namaka so tež nastawk Trudle Malinkoweje, kiž džělawosć Anny Frauenholzec do serbskeho konteksta zarjaduje. – Sylnišo wot skutkowanja zemjanow a fararjow wobwliwowane a z tym wušo do cyrkwinskich strukturow zawjazane bě nabožne hibanje w Budyskej Michałskej cyrkwi: MAHLING, Lubina: *Pietismus und Erweckungsbewegung*, w: MALINK, Jan (wud.), *St. Michael Bautzen. Kirche, Gemeinde, Dörfer*. Budyšin 2019, str. 68–76. – Skedźbnić ma so w tutym zwisku tež na třoch serbskich předarjow, kiž skutkowachu w 20. lětstotku: Křescán Lorenc (MALINKOWA, Trudla: „Bóh je mi dal zmužitosć, so tež dale jemu a jeho słowu dowěrjeć“, w: *Pomhaj Bóh 2/2009*, str. 4–5), Gottlob Kowal (KRAWC-DŽEWINSKI, Alfred: „Prawy křescán a zažrany Słowjan“. Spominanje na serbskeho burskeho misionara Gottloba Kowala z Brězowki, w: *Pomhaj Bóh 9/2005*, str. 6–7) a Juro Frahnaw (KAULFÜRST, Fabian: *Prědar Juro Frahnaw na prawdu Božu wotešoł*, w: *Pomhaj Bóh 2/2016*, str. 3 a 6).

<sup>16</sup> K diskusiji tutech wurazow přirunuj EISSNER, Daniel: *Erweckte Handwerker im Umfeld des Pietismus. Zur religiösen Selbstermächtigung in der Frühen Neuzeit*. Halle 2016 (= *Hallesche Forschungen*; 43), str. 23–25, wotrězk „Devianz, Nonkonformismus oder religiöse Auffälligkeit?“.

<sup>17</sup> EISSNER, Daniel: *Erweckte Handwerker* (hlej nózka 16), str. 11 sl.

<sup>18</sup> LEPPIN, Volker: *Ruhen in Gott. Eine Geschichte der christlichen Mystik*. München 2021. Za tu wobjednawany čas přirunuj wosebje str. 345.

<sup>19</sup> Přirunuj k tomu na přikład džěła, kiž nastachu mjez 2009 a 2024 w ramiku wot DFG spěchowaneho kolega w Lipsku „Religiöser Nonkonformismus und religiöse Dynamik“ abo tež EISSNER, Daniel: *Erweckte Handwerker* (hlej nózka 16). Hladajo na zažny nowowěk: PILTZ, Eric; SCHWERHOFF, Gerd (wud.): *Gottlosigkeit und Eigensinn. Religiöse Devianz im konfessionellen Zeitalter*. Berlin 2015 (*Zeitschrift für historische Forschung*; 51).

<sup>20</sup> Přirunuj: ROSSEAUX, Ulrich; POPPE, Gerhard (wud.): *Konfession und Konflikt. Religiöse Pluralisierung in Sachsen im 18. und 19. Jahrhundert*. Münster 2012. Z pietistiskej perspektiwu

nabožneje literatury, kiž zmóžni wěriwym swójski přistup k nabožinje.<sup>21</sup> Bytostnje wobwliwowaše załoženje Ochranowa 1722 na poł puću mjez Lubijom a Žitawu nabožne wuwice we Łužicy.<sup>22</sup>

Tež w Bukečanskej wosadze bě spočatk 18. lětstotka njeměrný čas.<sup>23</sup> Z lěta 1717 so nowa wosadna cyrkej twarješe, w léce 1727 rozbudži mordarstwo w Delanach wosadu, hubjene žně a kursěrowaca „zymna zymica“ počezowachu ludži. Runje z tutoho časa pochadžeja najstarše powěsće wo nabožnych zbudženjach w Bukečanskej wosadze. W žórłach so zwisk do Ochranowa tematizuje, njeje pak tak, zo běchu zbudženja bjezposřednje přez Ochranow nastali. Bórže pak skutkowaše nastawace sydlišće w Ochranowje jako katalyzator a wožiwi nabožne hibanja wokoło Bukec kaž po cyłej Łužicy. Hižo wokoło 1725 chodžachu Herrnhutscy posoljo po wsach Bukečanskeje wosady, a nawopak putnikowachu wěriwi z wokoliny do Ochranowa. Sydlišće bě w přerich lětach zetkawanišće jara wšelakich nabožnych nahladow, někotři propagowachu jasny separatizm<sup>24</sup>, druzy kritizowachu zjawnje wobstejacu cyrkej, přichilejo so radikalnopietistiskim nahladam abo wočakowachu bliski kónc swěta.<sup>25</sup> Hakle poněčim poradži so Zinzendorfej, njekonformne ideje zamjezować. Z jeho wida njeměješe Ochranow być sektěrska alternatiwa, ale podpěra za wobstejacu cyrkej. Hinak hač w ewangelskej cyrkwi so lajkam w Ochranowje wjace zamołwitosće přewostaji, po wučbje pak so Zinzendorf Augsburgskemu wuznaću přizamkny. Wjele zbudženych Bukečanskeje wosady so Ochranowej přiwobroći a namaka tam duchownu domiznu. Žornosyki běchu spočatk 18. lětstotka wěste srjedžišće nabožnych zbudženjow. Jan Voll, kiž wot tam pochadžeše, so dopomina:

In diesem Jahre [1726] entstand eine Erweckung in meinem Orte, und zwar durch den Besuch der Brüder, wo auch ich bey Gelegenheit eines Liedes mächtig von der Gnade ergriffen wurde. Durch die Unterredungen, welche ich dieses Jahr mit Brüdern aus Herrnhut hatte, wurde ich immer mehr u[nd] mehr in meinem Herzen angefasst, erwachte auch der trieb bey mir den Ort zu sehen. Mein sel[iger] Vetter Christian Ritter machte auch Gelegenheit, daß ich noch selbiges Jahr in Herrnhuth besuchen konnte. Überhaupt kann ich ihm nicht genug dancken für seine unermüdete Treue und Liebe, die er mir erwiesen hat. Weil ich der deutschen Sprache noch wenig mächtig war, so

---

na podawki w Drježdžanach: EISSNER, Daniel: Erweckte Handwerker (hlej nózka 16), kapitl: „Fromme Handwerker im ‚evangelischen Zion an der Elbe‘“, str. 80–97.

<sup>21</sup> MAHLING, Lubina: Bibel, Traktat und Handschrift – sorbische Lesewelten im 18. Jahrhundert. Leser und Lektüre im Spiegel der herrnhutischen Überlieferung, w: Lětopis 66/1 (2019), str. 54–97. Přirunuj tež: EISSNER, Daniel: Erweckte Handwerker (hlej nózka 16), kapitl „Religiöse Literatur und ihre Wirkungen“, str. 236–259.

<sup>22</sup> MAHLING, Lubina: Alphabetisierung und Pluralisierung. Zur Wirkung des Pietismus unter den Sorben im 18. Jahrhundert, w: Pietismus und Neuzeit 42 (2016), str. 162–182.

<sup>23</sup> HAENCHEN, Thomas: Kirchgemeinde Hochkirch, w: DANNENBERG, Lars-Arne (wud.), 800 Jahre Hochkirch. 800 lět Bukecy. Königsbrück 2022, str. 70–87, kaž tež MÖHN, Michael: Hochkirch, w: Alte Sächsische Kirchengalerie. Dresden 1840, str. 439–441.

<sup>24</sup> PEUCKER, Paul: Herrnhut 1722–1732. Entstehung und Entwicklung einer philadelphischen Gemeinschaft. Göttingen 2021 (= Arbeiten zur Geschichte des Pietismus; 67).

<sup>25</sup> MEYER, Dietrich: Chiliasische Hoffnungen und eschatologische Erwartung innerhalb der Brüdergemeine und der Mission bei Zinzendorf und Spangenberg, w: BREUL, Wolfgang; SCHNURR, Jan Carsten (wud.), Geschichtsbewusstsein und Zukunftserwartung in Pietismus und Erweckungsbewegung. Göttingen 2013 (= Arbeiten zur Geschichte des Pietismus; 59), str. 129–138.

verdolmetschte mein sel[iger] Vetter selbiges, was hier geredet wurde. Jedes Wort hatte Gewicht und machte einen Eindruck in meinem Herzen.<sup>26</sup>

Runočasnje móžemy w Bukečanskej wosadže we wobkruhu bratrowskeje jednoty wjele druhich skupinkow wobkedźbować, kiž njedachu so ani wot wosadneje cyrkwe ani wot Ochronowa integrować. Wo Janje Wujancu, kotryž so hakle pozdžišo Ochronowej přizamkny, rěka: „Nach seiner Erweckung gerieth er unter eine Sorte Separatisten, welche Kirche u. Abendmahl gering hielten, u. allein durch den Glauben selig zu seyn vorgaben. Wenn andere Leute in die Kirche gingen, so ging er auf die Arbeit.“<sup>27</sup> Zo njebě tute radikalnopietistiske nastajenje wuwzaće w Bukecach, pokazuja přesłyšowanja z lěta 1733.

## 1.2 Přesłyšowanja w lěće 1733

Po lěće 1730 nabožne njeměry wokoło Bukec hladajcy přiběrachu. W Herrnhutskim dženiku so rozprawi, zo w Bukečanskej wosadže „ganz große Dörfer wären, da kaum 6 Personen mehr übrig, die nicht schon angesteckt worden“.<sup>28</sup> Wosadny duchowny Samuel Gotthold Krygar wobroći so na wyšnosť, zo by pomhała tajkim wuwicam zadźěwać. K tomu bě horstku wosadnych k přesłyšowanju na faru skazał, protokole chowaja so džensa w Herrnhuće.<sup>29</sup> Wone rysuja rozbudženu situaciju, w kotrejž so lajkojo jara kritisce wo cyrkwi a sebjewědomje přećiwo fararjej wuprajeja. Tak bě Krystof Bartuš přeswědčeny, zo Bukečanski farar „Gottes Wort nicht recht predigte, und sie bey [s]einer Lehre nicht könnten selig werden.“ Dale rjekny Bartuš: „Kirchengehn ist nichts nütze, ihr könnt auch zu Hause so viel erbitten als in der Kirche.“ Cyrkej wšak njeje wosebity Boži dom, ale tež jenož jednorje murjowane domske.<sup>30</sup> Hišće raznišo zwurazni swoju kritiku Měrcin Kislich, wón mjenowa, runje hakle dotwarjenu, nahladnu Bukečansku cyrkej „Schweine Stall“. Zdobom mjenješe Kislich: „[Die] Geistlichen wären insgesamt nicht recht bekehrt, hätten keinen H[eiligen] Geist, lehrten daher nicht recht und wenn [ihre, LM] Zuhörer dabey blieben, würden sie alle verdammt.“<sup>31</sup> W spiritualistiskej tradiciji argumentowachu přesłyšowani, zo je wutroba čłowjeka prawy templ Boži a njeje trjeba resp. pod wěstymi wobstejnosćemi samo škódne, kemše w cyrkwi wopytać. Tuž wotměwachu – zdžěla samo za čas kemšow – zjawne zhromadźizny, na kotrychž sami Bože pismo wukładowachu. Ze swojim přeswědčenjom, zo móže so wěrne křesćanstwo jenož zwonka cyrkwe zwoprawdźić, hodža so Bukečanscy serbscy wosadni radikalnopietistiskim skupinam přirjadować. Ze swojim wustupowanjom, tak farar Krygar zwěsći, běchu w cyłej wosadže

<sup>26</sup> UA R.22.18.125 žiwjenjoběh Johannes Voll. Podobnje rozprawja Jan Belwica, kiž tohorunja ze Žornosyk pochadza: UA R.22.31.05 žiwjenjoběh Johann Bellwitz: „Da Anno 1728 und 29 die grosse Erweckung in dasiger Gegend entstund und mein Vater einer mit von den ersten war, die erweckt wurden, so wurden große Versammlungen in unseren Hause gehalten, so daß ich viel von Jesu reden u. Singen hörte, und zwar nicht ohne Eindruck [...] Nach einiger Zeit entstand eine neue Erweckung in unserer Gegend, u. der Heyland fachte mein und meiner l. Frau Herz von neuem mit an, u. da sich einige Seelen im Geiste verbanden mit Ernst ihre Seeligkeit zu suchen“.

<sup>27</sup> UA GN. A.93 1762,4 550–551 žiwjenjoběh Johann Wujanz.

<sup>28</sup> UA R.6.A.b.6.d Diarium Herrnhut 1733, 30.8.1733.

<sup>29</sup> UA R.6.A.a.34a.1 Vorforderungen wendischer Geschwister aus Hochkirch und anderen Orten.

<sup>30</sup> Tež tam: B.

<sup>31</sup> Tež tam: A.

jara wuspěšni: „Anbey ist zubeklagen, daß in diesem gar Volck:reichen Dorffe, Sornßig, kaum 4. biß 5. Personen anzutreffen, die nicht schon eingenommen, welche eben bemeldeter Caspar Knes, als ein Rädels Führer in seinen Conventiculis an sich gezogen.“<sup>32</sup>

Zwisk z Ochranowom farar Krygar w přestyšowanjach samych njenarěči. Jeničce z wuprajenjow Marhaty Šlamer z Rodec wuchadźa, zo wobstėjachu styki do Ochranowa. Jeje mandźelski, kiž so „zu den Neulingen halte“, wopytowaše prawidłownje wšelake zhromadźizny. Před štyrjomi njedželemi bě sam tajku zhromadźiznu nawjedował a w tym rěča, zo duchowni w kemšach wěriwym „das göttlich Wort, wie einem Kinde ein ganz Brodt vorwürffe[n], gleichsam sagend: Nim und iß, in Bertelsdorff aber würde es gebrochen und geschmieret“.<sup>33</sup> Wuprajenje pokazuje na to, zo sej wěriwi na jednoće wjetšu přichilenosć hač we wosadnej cyrkwi wažachu.

Nabožne njeměry wokoło Bukec stachu so spěšnje z politikumom a so samo w Drježdžanach diskutowachu. Pohórski z cyłjeje Łužicy přećiwo Ochranowej džen a bóle přiběrachu, tak zo bě z wida sakskeho knježerstwa rozpušćenje resp. zakaz sydlišća předstajomny. Tež Zinzendorfa podawki w Bukečanskej wosadze znjeměrnichu, njewidžeše pak žanu móžnosć, přećiwo tutym wustupować: „wir haben weiter keine connexion mit ihnen, als daß sie durch die H[errnhuter] Brüder sonderl[ich] aber hier am Orte selbst erweckt werden“.<sup>34</sup> Swobodne nabožne zhromadźizny w Bukečanskej wosadze so drje zakazachu, tola wěriwi so lědma na to dđeržachu, kaž wyši hamtski hejtman Friedrich Caspar von Gersdorf porokowaše.

Die wendische Leute in Hochkirch, Rodewiz, Sornßig und Pomriz sollen noch neue starcke Versammlungen halten, u[nd] werde ich darüber angegangen. Es wäre ihnen recht nachdrücklich angerathen, daß sie davon abstünden, aus Uhrsachen die ihnen in Dresden gesagt, es geht wahrhaftig nicht an, anders zu reden und anders zu thun. Die Leute werden ohne nöthigen Verdruß exponiert und der Same des guten unter dieser Nation unterdrückt. In Rodewiz soll ein Junger Mensch seyn, welcher H[errnhuter] Bücher hätte.<sup>35</sup>

Ze stron Ochranowa prócowachu so tuž wo to, zbudženych Serbow lěpje integrować. K tomu wukubłachu wšelakich Serbow, kiž mějachu jako multiplikatorojo w serbskich wsach skutkować. Mjez druhim bě Friedrich Caspar von Gersdorf tež młodeho muža z Bukec, „Schneider aus Hochkirch“, tam delegował. Tutón

hat zuvor gar gute intention, aber die Lesung einiger Bücher, mag ihn ideen in kopf gesetzt haben, welche nicht ernst digerieret [předžělane] und fehlt ihm noch in vielem an Unterricht, daher denn selbiger um so mehr zu insistieren, als sich viele wenden bey ihm informieren [...] daher denn solche Leute noch mit größerer accuratesse wahrzunehmen, als derer so aus denen deutschen orthen kommen.<sup>36</sup>

<sup>32</sup> Tež tam: C.

<sup>33</sup> Tež tam: D.

<sup>34</sup> UA R.5.A.20.a.4 Nikolaus Ludwig von Zinzendorf na Friedricha Caspara von Gersdorfa, Ochranow 12.10.1733.

<sup>35</sup> UA R.5.A.20.b.27 Friedrich Caspar von Gersdorf na Nikolausa Ludwiga von Zinzendorfa, [1733].

<sup>36</sup> UA R.5.A.20.b.33 Friedrich Caspar von Gersdorf na Nikolausa Ludwiga von Zinzendorfa, Budyšin 07.09.1734.

W Ochranowskich žórlach tutón Schneider z Bukečanskeje wokoliny pozdžišo hišće wustupuje, tak zo njebě próca, jeho w Ochranowje wukublać dać, drje cyle podarmo była.<sup>37</sup>

### 1.3 Delany – Ochranowske srjedzišćo ze swójskej šulu

W Bukecach, hdžež so Ochranowscy zbudženi tydžensce „auf einem freyen bauern=Gut“ zhromadźowachu,<sup>38</sup> kaž tež we wokolnych wsach nastawachu pomału krute Ochranowske struktury. Z wažnym centrumom stachu so Delany, hdžež zetkawachu so pobožni z wobeju stronow Čornoboha.<sup>39</sup> Wjes bě ze 17. lětstotka bjez ryčerkubla, wobydlerjo běchu tuž swobodniši a zdžěla tež zamóžniši hač we wokolinje a z tym drje tež wotpřednje samostatni a sebjewědomi.<sup>40</sup> Cyrkwinska přislušnosť bě so wospjet mjez Budyšinom, Budestecami a Bukecami změniła, wot spočatka 18. lětstotka běchu Delany Bukecam přirjadowane.<sup>41</sup>

K stołpam tamnišich zbudženych słušachu swójbje Bjenada, Krječmar a Wićaz.<sup>42</sup> Wone so prócowachu wo załoženje šule w Delanach, dokelž bě Bukečanska daloko zdalena a po jich měnjenju přeswětna.<sup>43</sup> Tohodla, tak Handrij Bjenada, „wollten wir 3 Brüder ich Lehmann und Kretschmer einen Bruder zum Schulen haben. Ich ging oft deshalb nach Herrnhuth, und kriegte erste Bruder Kampen und hernach den Bruder Nilsen. Pfarrer Lange von Hochkirch aber trieb ihm von mir weg und ich musste deswegen offte vor die Herrschaft und die Gerichte.“<sup>44</sup> Z Małowjelkowskeje chroniki zhonimy, zo započa so kónc lěta 1749 z wučbu.<sup>45</sup> Spočatnje wuwučowaše tu Franz Christian Kampmann<sup>46</sup>, kiž bě serbsce wuknył, po nim přewza Berthel Nielsen nadawk. Nimale 50 dźěći šulu wopytowaše, tola hižo po štyrjoch njedželach so wona na žadanje Bukečanskeho fararja rozpušći. Přičina za to njebě eksistenca šule na sebi – wšako bě tež w bliskim Rachlowje podobna šula –, ale jeje „překřesćanske“ wusměrjenje.

<sup>37</sup> UA R.6.C.a.1.5.c Kurzes Diarium derer Geschwister Huberts, 27.03.1745.

<sup>38</sup> UA R.a.C.a.1.6.b Wilhelm Bieffer: Relation vom wendischen Plan, 1751, p. [12].

<sup>39</sup> Tež tam, p. [11]: Kumwałd, Kózły, Droždźij, Bělšecy, Mješicy, Błócany, Žornosyki, Wysoka.

<sup>40</sup> MATTHES, Arnd: Zur Geschichte der Familie Kilian in der Lausitz, w: MALINKOWA, Trudla (wud.): Jan Kilian. Pastor, Poet, Emigrant. Bautzen 2014 (= Spisy Serbskeho instituta; 58), str. 58–87.

<sup>41</sup> Historisches Ortsverzeichnis von Sachsen, Döhlen (1)/ Delany (pod: [https://hov.isgv.de/D%C3%B6hlen\\_\(1\)](https://hov.isgv.de/D%C3%B6hlen_(1)) [22.05.2023]) kaž tež HAENCHEN, Kirchengemeinde Hochkirch (kaž nózka 23), str. 73.

<sup>42</sup> MALINKOWA, Lubina: Z pobožnosću do swěta. Lehmannecy z Delan – mjezynarodna serbska swójbja z 18. lětstotka, w: Serbske Nowiny, Předženak 22.01.2021 a 19.02.2021, str. 3.

<sup>43</sup> UA R.22.68.84 žiwjenjoběh Anne Hohe rodž. Lehmann.

<sup>44</sup> UA R.22.16.12 žiwjenjoběh Andreas Benade. K Bjenadźić swójbje w Delanach přirunuj: MATTHES, Arnd: Zur Geschichte (hlej nózka 40), str. 60 sl.

<sup>45</sup> UA R.6.C.a 2.1.a Historische Nachricht von Wendisch-Niska, Sec.III § 3.

<sup>46</sup> Zo by serbsce nawuknył, wobstara sej Kampmann eksemplar serbskeho słownika a serbskeje gramatiki z pjera Johanna Friedricha Schmutza. Wobaj eksemplaraj stej zachowane a chowatej so w Drježdźanach: SLUB Mscr.Dresd.Oe.871, F. C. Kampmann: Wendisches Lexicon (1200 S.): Deutsch-Wendisch, 6r–252v sowie Wendisch-Deutsch, 253r–620v a SLUB Mscr.Dresd. Oe.87k, Wendische Grammatica.



Hłowny organizator šule Handrij Bjenada bě w Berthelsdorfje služil a tak bratrowsku jednotu zeznał.<sup>47</sup> Po rozpušćenju šule hospodowaše Handrij Bjenada nabožne zhromadźizny w swojej chěži:

Ich gab wie Bruder Nilsen weg war, nun eine Stube zur Versammlung her, sie wolten mirs wehren ich sagte ihnen aber: ich bin ein Bruder und Brüder muß ich haben, und sie kontens nicht hindern. Sie dachten wol uns zu stören, thatens aber doch nicht. Ich habe hernach 12 Jahre die Versammlungen in meinem Hause gehabt.<sup>48</sup>

Příkladnje widźimy na prócowanjach w Delanach, kajku wažnu rólu kubljanje džěci w pobožnych kruhach hraješe.<sup>49</sup> Prócowanja polěkowachu individualizaciji, zdžěla mylichu wjesnu zhromadnosć a stare zwučenosće. Cil kubljanja wšak bě wosobinske zbudjenje a nic zarjadowanje do wjesneje zhromadnosće.

#### 1.4 Hibanja zboka Ochranowa

Pozdatnje bě Handrij Bjenada derje do Ochranowskich strukturow zawjazany, kaž organizowanje swobodneje šule a štundow pokazuje. Jako pak zamołwity za serbske džěło w Čichońcy Ernst August Hersen w awgusće lěta 1750 zemře a so wobsadjenje městna dlješe, so spěšnje pokaza, zo njeběchu styki do Čichońcy a Ochranowa hišće zdawna tak skrućene. Handrij Bjenada rozprawja:

Nach Hersens Heimgang war eine Verwirrung unter den wendischen Brüdern und es waren viele Partheien. Ich hielt mich 1 Jahr zu einem gewißen Hasche von Pomritz, einen gesetzlichen Mann, der gut predigen konnte, mit dem habe ich oft auf den Knien gebetet, er wolte gern eine Gemein aufrichten, und eiferte über der anderen leichten Glauben, ich kriegte aber hernach was gegen ihn, weil er mir immer gesezliche Sachen predigte.<sup>50</sup>

Dokelž Haša z Pomorc hišće w druhich Ochranowskich žórlach wustupuje, směmy z toho wuchadžeć, zo bě so po času poradziło, jeho kaž tež wulki džěl Bukečanskich pobožnych do bratrowskeje jednoty integrować.<sup>51</sup> Zo tole bjez konfliktow njebě, na to pokazuje

<sup>47</sup> UA R.22.16.12 žiwjenjoběh Andreas Benade: „Von da an ging ich wo ich gute Prediger hörte, Sontags früh ging ich weg und montags früh kam ich wieder, bis Bruder Hersen nach Teichniz kam, von da an ging ich alle Sontag dahin. Alle 4 Wochen ging ich nach Herrnhuth auf die Bettage und blieb oft drey Tage da.“

<sup>48</sup> UA R.22.16.12 žiwjenjoběh Andreas Benade.

<sup>49</sup> GESTRICH, Andreas: Alltag im pietistischen Dorf. Bürgerliche Religiosität in ländlicher Lebenswelt, w: Die alte Stadt 20 (1993), str. 58 sl., kaž tež EISSNER, Daniel: Erweckte Handwerker (hlej nózka 16), str. 232–235.

<sup>50</sup> UA R.22.16.12 žiwjenjoběh Andreas Benade. Bjenada přesydlil so do Małeho Wjelkowa, džěl swójby wosta pak w Delanach a so w tamnišich pobožnych kruhach angažowaše. Na to pokazuje rukopis „Wěrywuznaće za Michała Benadu z Delan při Čornoboze“ z lěta 1838. Spis móhl być dar ke konfirmaciji, so pak pozdžišo prawdžepodobnje tež k nutnosći wužiwaše. Zajimawe su zapiski misionskeju kěrlušow na poslednimaj stronamaj, jedyn z nich poda tekst w „kafferšćinje“ (afrikskej rěči Xhosa, za informaciju džakuju prof. dr. T. Güldemannej w Berlinje). SKA ISL XXIII 6 B (<http://digital.slub-dresden.de/id47088522X> [22.05.2023]).

<sup>51</sup> UA R.6.C.a.1.5.c Kurzes Diarium derer Geschwister Huberts, 26.03.1745.

rozprawa Wilhelma Biefera z oktobra 1751. Čehodla bě tutu jendželsce napisał, njeda so hižo zwěsćić:

We visited to Hochkirch to a Paisant [...], it was many people there, but it was one of the old teachers among them, he was very angry and quite against us and our brethren of H.hut, but I confessed him the truth, and let him go, if he was going the[y] are begin to speak about the gospel and the necessity of the sinnership and our faith. Die Leute waren froh, daß sie einmal von diesem geistlichen Wächter erlöst waren u. er zu schanden wurde öffentlich. Wir werden wohl da einen Besuch anlegen.<sup>52</sup>

Tak so sta a w přichodnych měsacach zarjadowachu so z Małeho Wjelkowa sem prawidłownje zetkanja w Bukecach, tute, kaž tež zaměrný wutwar Małeho Wjelkowa k serbskemu pobožnemu centrumej a přiběrace zjawne připóznaće jednoty, polěkowachu integraciji pobožnych w Bukečanskej wosadže.<sup>53</sup> Jedyn ze stołpow jednoty w Bukečanskej wosadže bě Měrcin Biberach z Wujězda: „Die Versammlungen in s. Hause waren oft bey 40 bis 50 Personen, u er hatte eine aparte Gabe mit den Kindern vom Heild zu reden. Er wurde hier unter die Zahl der Gehülfen in der Diaspora gerechnet, u wurde von allen geliebt.“<sup>54</sup>

Pobožnym Ochranowskim kruham w Bukečanskej wosadže je serbski spisowacel Jan Radyserb-Wjela w powědančku „Nadpad pola Bukec“ z lěta 1852 we figurje Mješiskeho Jermisa literarny pomnik stajil.<sup>55</sup> Při wšěch prócowanjach pak so bratrowskej jednoće nje poradzi, wšitkich nabožnje zbudženych integrować resp. dalšim nabožnym njeměram zadžěwac. Ze zadžiwanjom pisa Małowjelkowski předar Biefer 1751: „man sollte nicht dencken das eine solche kleine Ungelerige Nation [Serbja] in solche [...] Sectirerey u[nd] Irrthümer geraten könnte, die doch nirgends nichts gelesen noch wo hingekommen.“<sup>56</sup> Dwě lěće pozdžišo rozprawješe:

Es steht auch ein neuer Prophet auf unter den Wenden aus Hohkirchen, der seinen Bart wachsen läst u. eine schwarze Binde um den Leib trägt, mit einem langen Stabe; sie hätten ihn gerne auf unsere Rechnung geschrieben, allein er hat sich selbst so verthädiget, daß es nun Niemand glaubt: er hat gesagt mit denen Leuten habe ich nichts zu thun, sie sind so voll von Blut u. Wunden, u. das ist meine Sache nicht.<sup>57</sup>

<sup>52</sup> AKW P.A.II.R.5.1 Diarium der Brüdergemeine in Kleinwelka von Anfang ihres Bestehens an. Erster Band Juni 1751 bis Mai 1753, 12.10.1751.

<sup>53</sup> UA R.6.C.b.No.1.b Diarium Kleinwelka, 21.01.1753.

<sup>54</sup> AKW P.A.II.R.7.1 žiwjenjoběh Měrcin Biberach. Jeho žona Wórša rozprawja pak tež wo rozkorach, kiž běchu k tomu wjedli, zo Měrcin Biberach někotre lěta zchromadžizny njewopytowaše. AKW P.A.II.R.7.1 žiwjenjoběh Ursula Biberach.

<sup>55</sup> WJELA, Jan Radyserb: Nadpad pola Bukec. Budyšin 1852. Jermisowa (fiktivna) knižna zběrka wobsahowaše najwažniše spisy, kiž so w pobožnych kruhach čitachu: „Samo tójšto serbskich [knihow] wón měješe, mjez nimi Arndtowe Wěrne křesćijanstwo, Rigerowu Postilu, Złoty šackašćik, Paradis-zahrodku, wšelake spěwarske, a přede wšěmi wuznamjenješe so rjenje zwjazana serbska biblija na blidku.“ Wšitke wot Wjele tu naspomnjene knihi běchu we wobkruhu hrabje Friedricha Caspara von Gersdorfa mjez lěta 1737 a 1751 wušli a słušachu přez nimale dwaj lěstotkaj k zakładnej literaturje w pobožnych kruhach. MAHLING, Lubina: Um der Wenden Seelenheyl hochverdient. Reichsgraf Friedrich Caspar von Gersdorf. Eine Untersuchung zum Kulturtransfer im Pietismus, Bautzen 2017 (= Schriften des Sorbischen Instituts; 64).

<sup>56</sup> UA R.6.C.b.1.a Diarium Teichnitz/Kleinwelka, 23.06.1751.

<sup>57</sup> UA R.6.C.b.No.1.b Diarium Kleinwelka, 29.04.1753.

Njemjenowany serbski profet so po drasće a wučbje jasnje wot jednoty wotmjezowaše, wo jeho přiwisnikach a dalšim skutkowanju pak ničo njewěmy. Džěl zbudženych w Bukečanskej wosadze njepriwobroći so Małemu, ale Wulkemu Wjelkowej. Tam bě pod knježkom Adolfom von Belowom nastał dalši nabožny centrum srjedź Serbow.<sup>58</sup> W konkurency k Małemu Wjelkowej so tam ideje Halleskeho pietizma propagowachu. Džělenje pobožnych do wšelakich frakcijow bě za Bukečanskich duchownych wěste wužadanje. Tak skoržeše Bukečanski farar Jurij Janka: „Was soll ich thun? Bei mir sind Großwelker und Kleinwelker, ich muß schon neutral bleiben, und allen herzlich tun und ihnen das Evangelium predigen, ich sehe mir sonstens kein durchkommen.“<sup>59</sup>

## 2. Nabožne njeměry w 19. lětstotku

Francoska rewolucija a Napoleonske wójny wjedźechu k wulkim towaršnostnym, politiskim a hospodarskim změnám w Europje. Wjele regionow ćerpješe pod bitwami a wojowanjami, tak tež Bukečanska wosada. Po Wienskim kongresu so wulki džěl Hornjeje Łužicy, njehladajo starodawnych hranicow, Pruskej přidźěli. W tutym jara njeměrnym a napjatym času móžemy w cyłej Europje sylne nabožne budženja wobkedźbować, za kotrež so w němskorěčnych krajach hesło „zbudźerske hibanje“ wužiwa.<sup>60</sup> Džěl tutoho hibanja pozdžišo do misioniskeho, konfesionalneho a wupućowarskeho hibanja přendže, wobwliwowaše pak tež němske narodne hibanje. Hódna by studija była, kiž wliwy zbudźerskeho hibanja na narodne hibanje w Serbach přepytuje.

Po serbskim studenće teologije Jurju Voigće z Rakojd dóndže wosebje mjez 1820 a 1824 k sylnym nabožnym zbudženjam mjez Serbami.<sup>61</sup> Nawjazuju na starše „nabožne towarstwa“, kaž Voigt domjace nabožne zhromadźizny mjenuje, dóndže k sylnemu rozrostej resp. nowonastaću nabožnych kružkow. Po Voigće, kiž bě wuwice sam dožiwił, běchu tute nowe towarstwa „jara wjele wot teje prjedawšeje chwalby“ zhubili.

Wulke hromady samo wot młodeho luda, muscy a žónske, a wot tajkich čłowjekow, kotrymž hewak ženje wo to dobre jara činić njeběše, přistupi na jedyn raz k tutym towarstwam, sydachu cyłe nocy hromadu, spěwachu kěrluš z halekacymi hłosami, powěšachu hłowu a zdaše so, jako bychu druhich, kiž so k jich stadłu njedzeržachu, zacpěli, a bórže sta so to tehodla tež, zo woni to mjeno “Swjeći” dóstachu. A štož běše

<sup>58</sup> MAHLING, Lubina: Pietistische Lehrerbildung in der sorbischen Lausitz. Die Belowsche Schulanstalt in Großwelka und das Gräflich Dohnasche Institut in Uhyst/Spree, w: Lětopis 64/1 (2017), str. 22–43.

<sup>59</sup> UA R.19.B.a.10a.5 Diarium der wendischen Diaspora 18.07.1765.

<sup>60</sup> Powšitkowny přehlad skići: SCHNURR, Jan Carsten: Erweckungsbewegung, w: BREUL, Wolfgang (wud.), Pietismus Handbuch. Tübingen 2021, str. 615–625. Šěršo zapožoženy a mjezynarodnje wusměrjeny je zběrnik: KUHN, Thomas K.; ALBRECHT-BIRKNER, Veronika (wud.), Zwischen Aufklärung und Moderne. Erweckungsbewegungen als historiographische Herausforderung. Berlin 2017. Hladajo na Saksku skići přeco hišće najlěpši přehlad: HENNIG, Karl: Die sächsische Erweckungsbewegung im Anfange des 19. Jahrhunderts. Leipzig 1929.

<sup>61</sup> VOIGT, Jurij: Něšto wot serbskich Towarstwow (hlej nózka 5). Voigtowe wobkedźbowanja kryja so z: StFilAB 15661 569 Berichte 1825, Bericht Nr. 41 (Entwurf) Bericht über die sich an mehreren Orten der Oberlausitz äußernde Religionsschwärmerei und Haltung pietistischer Privatconventikel betr., wotčiscane w: HARTSTOCK, Erhard; KUNZE, Peter: Die Lausitz (hlej nózka 7), str. 74–77.

z winu, zo te towarstwa wjace tak chwalby hódne njeběchu, to bě to, zo so tym swjatym we tajkich towarstwach lěpje spodobaše, hač we cyrkwi, mějachu mjez sobu řečnikow [...] a cíle buchu husto wyše waženi, hač íi předarjo w Božim domje.<sup>62</sup>

Zbudžerske hibanje spočatk 19. lětstotka wjedžeše pak tež k rozmachej zwonkacyrkwinského nabožneho žiwjenja w Bukečanskej wosadže. Zdžěla sej tu, kaž wot Voigta wopisowane, swojowólne formy a puče pytaše.<sup>63</sup> Wosebitosć je, zo móžemy ze skupinu tak mjenowanych „swjatych bratrow“ kontinuitu w zwonkacyrkwinskim nabožnym žiwjenju wot 18. do 19. lětstotka wobkedźbować.

## 2.1 „Swjeći bratřa“ a starosće fararja Janki

W léce 1795 sta so Korla Bohalub Janka, syn dotalného Bukečanskeho duchowneho, z jeho naslědnikom. Džěle wosady běchu so přećiwo tomu wuprajili a skoržachu přećiwo jeho powołanju. Móžno, zo w tutych rozestajenjach tež pobožne kruhi wěstu rólu hraju. Z wěštej hórkosću rozprawješe Janka w léce 1823 wo rozestajenjach ze „swjatymi bratrami“:

Schon beim Antritt meines Amtes fand ich in hiesiger Kirchgemeinde Menschen, die sich heilige Brüder nannten. Sie hielten Versammlungen und in ihrem heil. Rathe wurde über mich ganz Unschuldigen alles erdenkliche Böse beschloßen. Diese so sich nennende heil. Secte hat sich bis auf den heutigen Tag erhalten. Ihre Grundgesetze sind ebenso unheilig, als sie heilig zu seyn vorgeben. Es sind folgende: „Wer sich in unsere Versammlungen nicht einfindet, kann unmöglich selig werden; ein solcher ist und bleibt ein Kind des Teufels: Kinder von solchen Eltern erzeugt, die da draußen sind, das heißt; die sich nicht in dem so heiligen Bunde [befinden], sind Kinder der Hölle und dazu verdammt, sich dem Wanderer des Nachts als Irrlichter darzustellen. Ein gleiches trauriges Schicksal haben ihrer Meinung nach auch alle ungetauften Kinder.“ Gegen alle solche verderblichen Grundsätze habe ich oft öffentlich in meinen Vorträgen als auch bei dem privat Unterricht der Kinder meine Gedanken geäußert, habe mir aber dadurch leider den Unwillen dieser heiligen Brüder zugezogen. Die Heiligkeit dieser Brüder verträgt sich jedoch bewunderungsvoll mit der den Menschen so sehr anklebenden Sinnlichkeit und allen daraus entstehenden Lastern und Untugenden.<sup>64</sup>

Z wuprajenjow fararja Janki njeda so skupina a jeje specifiski raz cyle jasnje rekonstruować. Po zdaću so wona jara kruće, nimale hižo w sektěrarskim duchu wot towaršnosće wotmjezowaše a sebjewědomje přećiwo fararjej agitowaše. Zajimawa je předstawa, zo so wumrěte njekřćene džěći jako błudnički pokazuja, dokelž so tu křescanske ideje z wjesnej

---

<sup>62</sup> VOIGT, Jurij: Něšto wot serbskich Towarstwow (hlej nózka 5).

<sup>63</sup> StFilAB 15661 569 Berichte 1825, Bericht Nr. 41 Entwurf. Bericht, die sich an mehreren Orten der Oberlausitz äußernde Religionsschwärmerei und Haltung pietistischer Privatconventikel betr., wotćišćane w: HARTSTOCK, Erhard; KUNZE, Peter: Die Lausitz (hlej nózka 7), str. 74–77.

<sup>64</sup> StFilAB 50009 4274 Karl Gottlieb Janke: Bericht an das Domstift zu Bautzen, Hochkirch 12.03.1823.

přiwěru změšachu. Što Janka ze „Sinnlichkeit“, „Lastern und Untugenden“ měni, wostanje njejasne. Na kóždy pad eksistenca skupiny „swjatych bratrow“ fararja počezowaše, wosadu pačeše a dobru pódu za wšelake druhe skupiny a swojowólne nabožne formy tworješe.

## 2.2 Pisar Jan Stübnař

Njewšědny swědk žiweje zwonkacyrkwinskeje kultury su teologisko-pobožne spisy krawca a předženaka Jana Stübnařa z Błócan.<sup>65</sup> Mjez 1807 a 1812 bě napisał wjacje hač 180 stron wopřijacy spis, kiž bě so w Budyšinje pola Monse čišćał.<sup>66</sup> Z pomocu J. B. Dejki wuda Stübnař w léce 1818 dalšu nabožnu knižku<sup>67</sup>, jedna so při tym wo 16-stronski přeni džěl „biblisce zapožoženeho rozpominanja wo wučbach cyrkwy“.<sup>68</sup> Wosebje Stübnařowjow přeni spis zda so kaž pisomne wudžělanje jeho štundow byc, wšako wopřija spis nimo wopominanjow tež modlitwy, kěrlušce a hrónčka. Tež zdžěla jara asociatiwnje zestajenje knihi a wospjetne narěčenje čitarjow-słucharjow z „Lubi“ na to pokazuje. Druhdy su mysle trochu zašmjatane, tola wone wuznamjenjeja so přez biblicizm a wysoku intertekstualitu. Je jasnje spóznać, zo znaješe a wužiwaše Stübnař wšelaku (serbskorěčnu) křescansku literaturu. Wosebje napadnje Stübnařowja wotewrjenosć napřeco mystiskim předstawam a katolskim wašnjam a nahladam. Tak namołwja w knize „Prjódkstajenje k žiwjenju“ čitarjow so pokřižować (str. 141) a podawa material, kiž bě w modlerskej knize Michała Jana Wałdy „Winica Jezusowa“<sup>69</sup> namakał a za swójske potreby předžělał (str. 142–144). Jedna so tule wo symbolisko-mystiske rozpominanje Božeho wotkazanja.

<sup>65</sup> K Stübnařej přirunuj: ŠĚN, Franc: Art. „Stübnař, Jan“ w: Nowy biografiski słownik. Budyšin 1984, str. 523. Rólu rjemjesnikow w nabožnych zbudženjach je Daniel Eišner bliže přepytował. Tući běchu njewotwisniši a přez wandrowanje mobilniši hač burja. Max Weber bě wosebje z widom na tekstilnych rjemjesnikow w léce 1922 formulował: „Der Handwerker speziell hat ferner während der Arbeit wenigstens bei gewissen, in unserem Klima besonders stark stubengebundenen Gewerben – so in den Textilhandwerken, die daher überall besonders stark mit sektenhafter Religiosität durchsetzt sind – Zeit und Möglichkeit zum Grübeln.“ Citat po EISSNER, Daniel: Erweckte Handwerker (hlej nózka 16), str. 1.

<sup>66</sup> STÜBNAR, Jan 1812: Prjódkstajenje k žiwjenju. Budyšin 1812. Digitalnje: <http://digital.slub-dresden.de/id469874325> [22.05.2023]. Tutón pak so prawdžepodobnje njeje ženje předawał, dokelž njemóžeše Stübnař čisć zaplaćić, kaž z rukopisneho zapiska w eksemplarje, kiž so w Serbskim kulturnym archiwje chowa, zhonimy.

<sup>67</sup> STÜBNAR, Jan: Philosophiske, aby mudrosć lubowace wopomnjenja wot cyleho widžomneho a njewidžomneho, duchowneho a swětneho byća. Budyšin 1818. Digitalnje: <http://digital.slub-dresden.de/id481597263> [22.05.2023].

<sup>68</sup> ŠĚN, Franc: Art. „Stübnař, Jan“ (hlej nózka 65), str. 523.

<sup>69</sup> Symboliske rozloženje Božeho wotkazanja namaka so w wšelakich wudaćach „Jezusoweje Winicy“, sylneho wobdžělanja dla njeda so zwěsćić, kotre wudaće je Stübnař wužiwał: WAŁDA, Michał: Winica Jezusowa. To jo te nowe Pačerjace a kěrlušace knihi. 1768, str. 165–169 (digitalnje: <https://sachsen.digital/werkansicht/13497/1> [22.05.2023]); WAŁDA, Michał: Jezusowa Winica aby Wučby a modlitwow knihi. Budyšin 1785, str. 50–68 (digitalnje: <https://sachsen.digital/werkansicht/13465/1> [22.05.2023]) a WAŁDA, Michał: Winica Jezusowa. To jo te nowe pačerjace a kěrlušace knihi. Budyšin 1807, str. 14–31 (digitalnje: <https://sachsen.digital/werkansicht/13646/1> [22.05.2023]). – Wot Stübnařa wužiwany tekst bě tež w katolskich Serbach woblubowany, tak wotćišći so jako přidawk w: von KEMPEN, Thomas: Wot kroćenja za Chrystusom. Čwore knihe z laćonskeho na serbsku rěč přeložene. Budyšin 1823 [str. 435–450].

Wotewrjenosć za mystiske mysle je markantna za wšelake ewangelske pobožne kruhi a zwjazuje jich ze wšelakimi prudami w katolskej cyrkwi.<sup>70</sup>

Rozprawy a přesłyšowanske protokole su wotzynk njekonformnych nabožnych hibanjow, Stübarnjowe spisy pak skića nam bjezposrědny přistup k myslam, kiž w tajkich kruhach kursěrowachu. Pokazuja nam, z kotrej dokładnosću w pobožnych serbskich kruhach bibliju a nabožne knihi čitachu, so z nimi rozestajachu a so naposledk sami pjera jimachu. Swědča wo tym, kak intensiwnje a rěčnje wobrotnje zamóchu so wjesnjenjo w serbskej rěči wo nabožno-mystiskich temach zwuraznić a teologisce argumentować a z kotrym přeswědčenjom to w zjawnosći činjachu. Z tuteho wida su Stübarnjowe spisy wažny swědk serbskeje (ludoweje) pobožneje kultury a wažne duchownostawizniske žórło.

Spisy Jana Stübarnja njejsu wuwzaće w serbskim pismowstwje. Hanzo Njepila je někotre lěta pozdžišo podobne, rěčnje a po wobsahu pak słabše spisy zhotowił, a w kruhach zbudženych Serbow w Budyskim kraju kursěrowachu wšelake rukopisy tajkeho a hinašeho razu.<sup>71</sup> To njewšědne a kedžbyhódne na Stübarnjowych knihach stej wobjim kaž tež fakt, zo je swoje spisy do čišća dał. Tole hodži so jako pokazka zrozumić, zo měješe Stübarn wěsty kruh podpěraćelow a knihičišćer serbske wiki za tajke spisy za poměrne wunošne. Na kóždy pad pak je čišć sebjewědomy krok njestudowaneho rjemjeslnika a wikowarja do zjawnosće. Kaž farar wułožuje zjawnje swjate pismo njebojo so konfliktow z cyrkwinskej a swětnjej wyšnosću. Móžno tež, zo bě někotrym pobožnym čitarjam runje fakt, zo knihu njebě žadyn studowany teologa, ale „jednory wěriwy“ spisał, wuraz wosebiteje awtentiskosće a hłubokeje pobožnosće. Přirunowace studije pokazuja, zo njebě tajki nabožny aktiwizm runje we woršće rjemjeslnikow tak njewšědny. Wón hodži so bjezdwěla jako akt nabožneje emancipacije interpretować, kiž stare awtority do prašenja staja.<sup>72</sup>

### 2.3 Njeměry w lěće 1818

Krótko po zakónčenju Napoleonskich wójnow a džělenju Łužicy so w lěće 1818 wěriwi w mnohich serbskich wosadach zběhnjenju swjateho dnja „připowědanje swj. Marje“ (Mariä Verkündigung) 25. měrca spjećowachu. Tak tež w Bukecach, hdžež běchu so mjez 700 a 800 kemšerjow zetkali, kiž z namocu žadachu, kemše swječić.<sup>73</sup> Wótře wustupowachu přećiwo wyšnosći a hrožachu faru wotpalić. Ze stron tachantstwa so tute njeměry z pobožnymi kružkami w Bukecach a wokolinje rozjasnichu: „Auch hierbei war von seiten des hiesigen Domstifts, dem das Kirchenpatronat von Hochkirch zusteht, die Existenz der in der ganzen umliegenden Gegend verbreiteten pietistischen Verbrüderungen

<sup>70</sup> LEPPIN, Volker: *Ruhen in Gott* (hlej nózka 18). Za tu wobjednawany čas přirunuj wosebje str. 365–402.

<sup>71</sup> Pokazać móhło so tu na spisy slepeho profety Jana Dejki, serbske rukopisne spěwarske, kiž Trudla Malinkowa 2021 w Awstralskej wotkry, abo na so w Texasu chowacy rukopis „To je Bunijanowy Lebenslauf“. Za Bukečansku wosadu chcyla skedźbnić na rukopisne wěrywuznaće za Michała Benadu z Delan z lěta 1838 (SKA ISL XXIII 6 B ).

<sup>72</sup> EISSNER, Daniel: *Erweckte Handwerker* (hlej nózka 16).

<sup>73</sup> Bericht des Oberamtes zu Budissin über Unruhen in sorbischen Kirchspielen am Tage Mariä Verkündigung, Budissin 18.04.1818, wotčićane w: HARTSTOCK, Erhard; KUNZE, Peter: *Die Lausitz* (hlej nózka 7), str. 70–71.

und Versammlungen als wahrscheinlicher Entstehungsgrund angegeben worden.“<sup>74</sup> Namócne wukroćenja pokazuja na sebjewědomje, z kotrymž so wosadni za swoje zajimy zasadžachu, móžno tež, zo dožiwjenja poslednich wójnskich lět wužiwanju namocy přećiwo cyrkwinskej a swětnej wyšnosći polěkowachu.

## 2.4 Serbski profet Jan Dejka

Krótko po tutyh njeměrach započa Jan Dejka mjez 1820 a 1826 po Budyskim kraju hač daloko do serbskeje hole chodzić a ludžom přědować, bórze tež swójske spisy rozdžělowaše.<sup>75</sup> Dejka pochadžeše z Přezdrěnja a bě z mladosće sem slepy a so z prošnja žiwješe. Jeho přědowanja pričahowachu wulke syły připoslušarjow, tak zo so bórze swětna wyšnosć za Dejku zajimowaše, wospjet bu zajaty a k arestej zasudženy. Akty, kiž w tutym zwisku nastachu, skića jimacy dohlad do swěta nabožnje zbudženych w přenjeji połojcy 19. lětstotka.<sup>76</sup> Wosebje w Bukečanskej wosadze wokoło Wuježka měješe Dejka wjele přiwisnikow. Profetej wotpowěduju bě Dejka jara sebjewědomy, kaž jeho wustupowanje při přeslyšowanju pokazuje:

Ich kann und mag nicht in Abrede stellen, daß ich schon seit mehreren Jahren mir es zum Beruf machte, den Landleuten Gotteswort vorzutragen und aus der heiligen Schrift frei zu unterhalten. Seit meiner Jugend habe ich hierzu einen inneren Trieb gefühlt, ich habe mir deshalb von meinen Eltern, Geschwistern und anderen guten Menschen sehr vieles aus der Bibel und aus mancherlei Predigt-Büchern und geistl. Schriften vorlesen laßen und da ich ein sehr gutes Gedächtnis habe, das Vorgelesene sehr leicht behalten. Daher kann ich gewiß gegen 1000 Capitel aus der Bibel, auch andere Sprüche und Gebete mehrere Tausend auswendig hersagen. Es fällt mir sonach gar nicht schwer eine Predigt zu halten, als wozu ich mich überhaupt berufen fühle, denn ein neuer Trieb hat meine Seele ergriffen. Hierauf brach derselbe mit viel Pathos in einen lebhaften Vortrag aus.<sup>77</sup>

Bukečanski farar Korla Bohalub Janka raznje přećiwo serbskemu profetej wustupowaše, bě pak we wěstej měrje bjezmócný. Jan Dejka

gibt eine wundervolle Erleuchtung des heil. Geistes vor, vermöge welcher er einen unwiderstehlichen Trieb in sich empfindet, sich der Welt als Lehrer darzustellen. Dieser freche und verwegene Mensch besitzt ein glückliches Gedächtniß, und trägt alles das, was er in seiner Jugend erlernt mit eigenen Bemerkungen vor. [...] Erklärt die Schriften des alten und neuen Testament nach Gutdünken. [...] Erklärt sich ohne Scheu vor seinen versammelten Brüdern für einen Ausfluß der Gottheit; – ja, er behauptet, es sei von ihm in der Bibel die Rede, daß er, Johann Doeke, kommen

<sup>74</sup> StFilAB 15661 569 Berichte 1825, Bericht Nr. 41 Entwurf. Bericht, die sich an mehreren Orten der Oberlausitz äußernde Religionsschwärmerei und Haltung pietistischer Privatconventikel betr., wotčićane w: HARTSTOCK, Erhard; KUNZE, Peter: Die Lausitz (hlej nózka 7), str. 75.

<sup>75</sup> StFilAB 50009 4274 a 4273 Agitation des Religionsschwärmers Johann Döcke aus Brösern für eine religiöse Sekte. Wo skutkowanju Dejki, těz „slepy Jan“ mjenowany, pisa tež VOIGT, Jurij: Něšto wot serbskich Towarstwow (hlej nózka 5).

<sup>76</sup> StFilAB 50009 4274 Agitation des Religionsschwärmers Johann Döcke aus Brösern für eine religiöse Sekte 1821.

<sup>77</sup> StFilAB 50009 4274 Verhör in Rothenburg, 11.11.1821.

müsse, um eine Gemeinde zu stiften. Was Wunder, wenn der große Haufe der ganz Unwissenden und Einfältigen diesem Wahnnigen seinen Beifall gibt.<sup>78</sup>

Po nachwilnym aresće w Zhorjelcu pytaše sebi Dejka wuóek pola „den heiligen Brüdern in der Hochkircher Kirchgemeinde, welche ihn mit Freuden aufnahmen. Mit dem größten Beifall hielt er vorerst seine Versammlungen in den nach Hochkirch eingepfarrten Rathsdörfern. Nicht nur Männer; absonderlich aber die Weiber fanden in seinem näheren Umgange die erwünschte Speise.“<sup>79</sup> Wěsty Haupt we Wuježku Dejku hospodowaše. Nimo hižo naspomnjenych „swjaty chratrow“ mjenujetej so w zwisku ze skutkowanjom Jana Dejki dalšej skupinje, tak mjenowani „Friedfertigen im Lande“ a „geistliche Brüder in Christi“.<sup>80</sup> W tutech kruhach dźeržeše slepy profet zhromadźizny, kotrež syły muži, žonow a dźěći wopytachu, tak zo farar Janka skoržeše: „Nie ist meine Kirche eben weniger besucht worden als eben jetzt, da ein Wahnsinniger seine Stimme erhoben hat.“<sup>81</sup> Rozhorjeny farar dale wuwjedže:

Döckes Anhänger wissen sehr wohl, wann und wo er seine Versammlungen halten wird, und so ersparen sie sich den Gang des Sonntags in die Kirche nach Hochkirch bis auf den Nachmittag nach Wuischke in die Versammlung Döckes. Die Begierde mit welcher diese heil. Brüder und Schwestern alles das, was Döcke sagt und aus seinem Munde fließen läßt, aufnehmen, grenzt unläugbar an Wahnsinn.<sup>82</sup>

Janka njezakomdži, Dejkowe wuwjedženja přećiwo fararjam a za wutworjenje wotmjezowaneho kruha referować: „Sie, diese Erleuchteten, behaupten: Kein Geistlicher, wer er auch sei, könne ihnen das sagen, was ihnen Döcke sage. Auch geht Döcke in seinem Wahnsinn so weit, daß er sogar von seinen Verehrern fordert, in vorkommenden Fällen bei Taufe eines ihrer Kinder, keinen Taufzeugen zu wählen als aus der Zahl seiner Anhänger.“ Z wida fararja njeńdžeše Dejce přenjorjadnje wo připowědanje ewangelija, ale wo to, sej móšnju napjelnić: „Man opfert ihm nach gehaltener Versammlung auf das reichlichste, und dieser unberufene Lehrer findet sein Interesse so gut bestellt, daß er gesagt haben sollte: Er werde sein Lehramt nur so lange treiben, bis er 200 rtl. zu sammen gebracht habe.“<sup>83</sup> Žiwjenje jako swobodny předar bě wunošniše hač prošenje. Na to pokazuje tež přimjeno „chlěbowy Pětr“, kiž běchu jemu ludžo dali.<sup>84</sup> Financielny aspekt so w aktach husćišo jewi, wyšnosť tohodla přemyslowaše Jana Dejku podobnje swojemu slepemu bratrej do wustawa za slepych w Drježdźanach dać, hdžež by materielnje zastarany był.

---

<sup>78</sup> StFilAB 50009 4274 Karl Gottlieb Janke: Bericht an das Domstift zu Bautzen, Bukeycy 12.03.1823.

<sup>79</sup> Tež tam.

<sup>80</sup> StFilAB 50009 4274 Franz Georg Lock na Friedricha Augusta I., Budyšin 16.03.1823.

<sup>81</sup> StFilAB 50009 4274 Karl Gottlieb Janke: Bericht an das Domstift zu Bautzen, Bukeycy 12.03.1823.

<sup>82</sup> Tež tam.

<sup>83</sup> Tež tam.

<sup>84</sup> VOIGT, Jurij: Něšto wot serbskich Towarstwow (hlej nózka 5).



Dejka w zwisku z přédowanjami tež swójske pisma rozšěrješe. Spisanje tutych běštaj klamar Schmidt w Husce a wěsty Donath w Hodźiju w jeho nadawku přewzałoj.<sup>85</sup> Spisy same so njejsu zdźerželi, tuž njewěmy ničo wo wobsahu, wobjimje a rěči, w kotrejž běchu spisane. Wažna pak je wospjetna pokazka na pismowstwo w kruhu serbskich nabožnych njekonformistow. Znowa so pokaza sebjewědomje, z kotrymž nabožni aktiwisća agěrowachu, a samozrozumliwosć, z kotrejž so pjera jimachu, kaž tež wulka syć, na kotruž móžachu so při zhotowjenju a rozšěrjenju spisow spuścić. Nabožny njeměr njebě na spočatku 19. lětstotka jenož Bukečansku, ale tež druhe wosady dosćahnył. Bjedrich Adolf Klin, kiž bě w Barće wotrostł, pokazowaše 1851 na dołhu tradiciju nabožnych zhromadženstwow w Hrodzišćanskej a Bartskej wosadze a na podobne fenomeny w Hodźiju, hdžež „swjaty Pětr“ skutkowaše. Jeho skupina mjenowaše so „Vollendete Brüder (Dokonianj Bratzjo)“, dźěl z nich zetkawaše so w Budyšinje pola „der sogenannten heil. Rentschin in hies. Fischer-gasse“. W Hušćanskej wosadze pak Jurij Jacka apokalyptiske ideje a pisma šěrješe.<sup>86</sup>

Po měnjenju wyšnosće běchu nabožne njeměry we Łužicy sćěh rewolucionarnych podawkow w Francoskej. „Wegen der dabei überhandgenommenen Irreligiösität und des zugleich erfahrenen schweren Drucks der Zeit wurde das gemeine Volk nicht allein in seinem vorigen Glauben irre gemacht, sondern auch zum Teil dahin geleitet, zu selbstgewählten frommen Übungen Zuflucht zu nehmen, womit man göttliches Strafgericht von sich abwenden wollte.“<sup>87</sup> W mnohich dźělach Europy, tak rěka dale, dóndže k podobnym nabožnym njeměram. W dalokej měrje bě wyšnosć bjezmóčna přećiwo tutym, kaž to doporučenja Bukečanskemu duchownemu w padže Jana Dejki pokazaja. Janka měł „diejenigen seiner Kirchkinder, welche an dergleichen Versammlungen Theil zu nehmen gewöhnt wären, bisweilen zu besuchen, freundlich zu Recht zu weisen, und wo möglich die Wahl ihrer Erbauungsschriften zu leiten, dagegen aber jeden der als Prediger oder Prophet auftrate anzuzeigen.“<sup>88</sup>

Zajeće, přestyšowanja a arest lědma něšto wuskutkowachu, nawopak posylnjowachu Dejku a jeho přiwnisnikow skerje, wšako bě runje přescěhanje wažne přiznamjo profetiskeho skutkowanja.<sup>89</sup> Tak přiwoła Dejka, jako bu na Bukečanskich mjezach zajaty, ludžom na polach: „Sehe! wie Sie unsern Herrn Jesus vor Pilatus führten und er dann gekreuzigt wurde, so haben auch mich jetzt die Gottlosen gefangen, weil ich den wirklichen Weg zum Himmel lehre und wollen mich verderben.“<sup>90</sup>

<sup>85</sup> StFilAB 50009 4274 Die Gerichte in Wuischke na Friedricha Augusta I., Wuježk 03.07.1823. Přirunuj w samsnej akće tež: StFilAB 50009 4274 Franz Georg Lock na Friedricha Augusta I., Budyšin 16.03.1823.

<sup>86</sup> StFiAB 50009 4273 Agitation des Religionsschwärmers Georg Jatzke aus Golenz für eine religiöse Sekte 1818.

<sup>87</sup> StFilAB 15661 569 Berichte 1825, Bericht Nr. 41 Entwurf. Bericht, die sich an mehreren Orten der Oberlausitz äußernde Religionsschwärmerei und Haltung pietistischer Privatconventikel betr., wotčićšane w: HARTSTOCK, Erhard; KUNZE, Peter: Die Lausitz im Prozeß der bürgerlichen Umgestaltung 1815–1847. Bautzen 1985, str. 74–77, tu str. 74.

<sup>88</sup> StFilAB 50009 4274 Franz Georg Lock na Friedricha Augusta I., Budyšin 16.03.1823.

<sup>89</sup> EISSNER, Daniel: Erweckte Handwerker (hlej nózka 16), str. 312: „In vielen Fällen verschärfte die Obrigkeit zunächst die Maßnahmen zur Disziplinierung, um die Abtrünnigen doch noch auf den vorgeschriebenen Pfad zurückzubringen, verhängte also Geld- und Haftstrafen, flankiert von intensiver geistlicher Belehrung. [...] hatten diese Bemühungen jedoch zumeist wenig Erfolg und bestätigten die Bedrängten in ihrer Wahrnehmung der Verhältnisse.“

<sup>90</sup> STFilAB 50013 4134 Rozprawa dr. Klina na měšćansku radu w Budyšinje, 09.10.1851.

Wokoło lěta 1826 so slědy serbskeho profety Jana Dejki w aktach pomału zhubjachu. Z časami pytaše zwisk k bratrowskej jednoće a přemyslowaše so jej přizamknýc, k čemuž pak njedónđe. Nabožne njeměry w Bukečanskej wosadže pak njewoćichnychu, ale so skerje přiwótrichu.

## 2.5 Bližacy so kónc swěta a wupućowanje do Awstralskeje

Z formu towarstwa skićeštej rewolucionarnej lěće 1848/49 narodnym kaž tež nabožnym aktivistam nowu organizacisku formu. Nawjazuju na přez lěttotk staru tradiciju nabožnych zhromadženstwow, založichu sej pobožni pod Čornobohom 6. apryla 1849 w Rachlowje Serbske-ewangelsko-lutherske towarstwo. Nabožne hibanje so tak w modernej towaršnostnej formje institucionalizowaše. Wobšěrne skutkowanje Rachlowskeho towarstwa nochcu tule rysować, ale na aspekt skedźbnić, kiž je so hač dotal mało wobkedźbował. W kruhu Rachlowskeho towarstwa so bórže přewšo znjeměrnjace apokalyptiske mysle rozšěrjachu. Tute wjedžechu mjez druhim k wupućowanju do Awstralskeje, najwjetšu skupinu nawjedowaše 1851 předsyda towarstwa Jan Swora.<sup>91</sup> Wěšćenja wo kóncu swěta znjeměrnjowachu cyły wuchodny Budyski kraj, tak zo dóndže k hamtskim přepytowanjam. Duchowni Budyskeho wokrjesa so intensiwnje z tematiku rozestajachu a wyši dwórski předar Harleß w Drježdžanach spyta z wopytom w Serbach nabožnje zbudženych změrować.<sup>92</sup> Ze stron wyšnosće přemyslowaše so wo zakazu Rachlowskeho towarstwa.

Chiliasiske předstawy běchu w pobožnych kruhach w přenjeje połojcy 19. lěttotka w cyłej Němskej jara prezentne.<sup>93</sup> Hodža so jako reakcija na čas krizow (Francoska rewolucija, noworjadowanje Europy, dźělenje Hornjeje Łužicy, agrarne reformy, pospěšenje časa přez nowinarstwo a železnicu, započatki industrializacije) zrozumić<sup>94</sup>, wšako runje přenje lětdžesatki „des 19. Jahrhunderts, verdichtet als Umbruchs- und Gefährdungssze-

<sup>91</sup> Wo Janje Sworje přirunuj: MALINKOWA, Trudla: Wobraz Ebenezerskich Serbow, w: *Rozhlad* 73 (2022) 5, str. 15–21; MALINKOWA, Trudla: Ufer der Hoffnung. Budyšin <sup>3</sup>2017 kaž tež MALINKOWA, Trudla: Jan Swora – razny lutherski Serb, w: *Pomhaj Bóh* 10/1996, str. 4.

<sup>92</sup> STFilAB 50012 1853 Wendisch-evangelisch-lutherische Vereine zu Rachlau, Siebitz und Neschwitz. Přirunuj k tomu tež rozprawu wo zetkanju Serbow z Adolfom Harleßom w Drježdžanach, na kotrymž Swora chiliasiske mysle zwurazni: *Zernička* 2 (1850), str. 98–99.

<sup>93</sup> Zasadnje: KUHN, Thomas K.: *Erweckungsbewegung und Chiliasmus. Konzepte und Diskurse aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, w: KUHN, Thomas K.; ALBRECHT-BIRKNER, Veronika (wud.), *Zwischen Aufklärung und Moderne. Erweckungsbewegungen als historiographische Herausforderung*. Berlin 2017, str. 159–198. Sekularne scenarije sobu zaprijejo: HÖLSCHER, Lucian: *Die Nähe des Endes: Pietistische und säkulare Zukunftsentwürfe in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, w: BREUL, Wolfgang; SCHNURR, Jan Carsten (wud.), *Geschichtsbewusstsein und Zukunftserwartung in Pietismus und Erweckungsbewegung*. Göttingen 2013 (= *Arbeiten zur Geschichte des Pietismus*; 59), str. 289–300. Za Württembergski pietizm: KANNENBERG, Michael: *Verschleierte Uhrtafeln. Endzeiterwartungen im württembergischen Pietismus zwischen 1818 und 1848*. Göttingen 2007 (= *Arbeiten zur Geschichte des Pietismus*; 52).

<sup>94</sup> JAKUBOWSKI-TIESSEN, Manfred: *Zeit- und Zukunftsdeutungen in Krisenzeiten in Pietismus und Erweckungsbewegung*, w: BREUL, Wolfgang; SCHNURR, Jan Carsten (wud.), *Geschichtsbewusstsein und Zukunftserwartung in Pietismus und Erweckungsbewegung*. Göttingen 2013 (= *Arbeiten zur Geschichte des Pietismus*; 59), str. 175–191 kaž tež dalše nastawki w tutym zběrniku.

narien erlebt werden konnten. [...] In Zeiten wachsender Not und sich zusehends ausdifferenzierender Deutungsmodelle dienten die Bezugnahme auf endzeitliche Denkfiguren sowie die Orientierung an ausgewählten christlichen Traditionen der Bewältigung von Gegenwart und der Schaffung von Zukunft.“<sup>95</sup> W tutym zmysle hodži so chiliazm jako pospyt zrozumić, so produktiwnje z eksistencielnymi wohroženjemi rozestajec. Runočasnje pokaza Thomas K. Kuhn na to, zo hodža so chiliastiske předstawy tež jako reakcija na začuće pospěšenja časa zrozumić, kaž móžachu je na příklad přez twar železniskeje čary Budyšin-Zhorjela w lětach 1844–1846 w Bukečanskej wosadze dožiwić. Předstawa wo kóncu časa wjedže k tomu, zo dóstanje zbywacy čas cyle nowu kwalitu, štož wjedže husto k agitěrowacemu aktiwizmej. Wšudže, hdžež so chiliazm jewješe, wjedžeše k wulkim towaršnostnym njeměram.<sup>96</sup>

Z wida dr. Klina běchu to wosebje předsyda Jan Swora, jeho zastupjer Handrij Panach a pismawjednik Jan Preuska, kotřiž apokalyptiske myslenje w Rachlowskim towarstwje šerjachu. Woni propagowachu „1. die Lehre vom 1000-jährigen Reich [...] 2. die Lehre von der Wiederbringung aller Dinge“.<sup>97</sup> Preuska, tak Klin dale, wobsedžeše knihu radikal-nopietistiskeho pisarja Petersena, kaž tež knihu „Offenbarung St. Johannis“ wot Johanna Albrecht Bengela. Zo bě so Preuska chiliazmej přiwobrocił, tak Klin, bě so z wulkeje duchowneje nuzy stało. Jeho mać bě sej, krótko po porodze poslednjeho džěsća, žiwjenje wzała. Čerpjo pod předstawu, zo so jeho lubowana mać do njebjes njepríwza, bě Preuska tak dołho apokalyptiske spisy čitał a w nich slědžił, doniž njenamaka teologiski puć, kiž lubješe tež jeho maćeri wěčnu zbóžnosć.<sup>98</sup> Nic wšitycy w Rachlowskim towarstwje džělachu teologiske nahlady Swory a Preuski, tola woni so wot nawjednikow towarstwa jako „liwcy“ wusměšowachu a njemějachu hłosa.

Njeběchu to pak jenož nawodnicy Rachlowskeho towarstwa, kiž připowědzachu bližacy so kónc swěta. Wulki njeměr w narańšich Serbach wuwabi spis „Der graue Mann“. W přednošku z titulom „Der Chiliasmus mit besonderem Bezug auf die neuerdings in mehreren (wendischen) Parochien der Lausitz zur Erscheinung gekommenen chiliastischen Ideen“ předstaji wikar Jan Rjenč z Ketlic před duchownymi Budyskeho kraja w nalěcu 1852 wony spis.<sup>99</sup> Knižka připisuje so Johannej Heinrichej Jung-Stillingej a jeje poprawny titul rěka „Betrachtung der allgemein großen Weltbegebenheiten aus den Papieren des flüchtigen Petrus und grauen Manns mit Rücksicht auf die Vergangenheit. Nach Anleitung der Sieben Sendschreiben apoc. cap 2 u. 3 und anderer prophetischen Weißagungen“. Prawdžepodobnje njejedna so tu wo konkretne čisło časopisa „Der graue Mann. Eine Volksschrift“, kiž bě Jung-Stilling mjez lětami 1795 a 1815 wudał, ale wo spis, kiž nawjazowaše na časopis Jung-Stillinga, jeho kónčnočasowe wusměrjenje a pozbudženja k wupućowanju. Wikar Rjenč bě sej spis w Ketličanskej wosadze wupožičił, po jeho lekturje so Rjenč wurjadnym nabožnym njeměram w serbskich wsach hižo nje-džiwaše.

Awtor knihi wuchadža z cyłkownej rewoluciju a zničenjom stareje Europy. Rewolucionarne podawki poslednich 50 lět su jenož přenje hakle miłe předznamjenja toho,

<sup>95</sup> KUHN, Thomas K.: Erweckungsbewegung und Chiliasmus (hlej nózka 93), str. 184.

<sup>96</sup> GESTRICH, Andreas: Alltag im pietistischen Dorf (hlej nózka 49), str. 49.

<sup>97</sup> STFilAB 50013 4134 Rozprawa dr. Klina před měšćanskej radu w Budyšinje, 09.10.1851.

<sup>98</sup> Tež tam.

<sup>99</sup> StFilAB 50012 1853 Wendisch-evangelisch-lutherische Vereine zu Rachlau, Siebitz und Neschwitz.

poprawne dramatiske podawki hišće slěduja. Jeničce wupućowanje skići pobožnym wuček, wšitcy pak, kotřiž w Europje wostanu, dyrbja „Hungersnoth, Verfolgung, Beraubung ihrer Güter, Gefängniß, Folter, Peitschenhiebe und zuletzt den martervollsten Tod“ znjesć. Po grawoćiwym zničanju stareje Europy přizamknje so 1000-lětno kralestwo. Potom so wupućowarjo z Ameriki a Awstralskeje do Europy nawróca a ju, po swojich křescanskich principach, znova natwarja. Sćěhujo tutym myslam a mějo Francosku rewoluciju, Napoleonske wójny, rewoluciju w Sakskej 1830 a rewolucionarnej lěće 1848/49 jenož za předznamjenja hišće hrózbnišich podawkow, bě wupućowanje wěriwych wokoło lěta 1850 konsekwentny a prawy puć.

Tomu wotpowědujo widžachu so přičiny za so šěrjace chiliastiske ideje tež w „der unruhigen und bedrängten Zeit der letzten Jahre“.<sup>100</sup> We wěstym zmysle jedna so tu wo přiwótřenje dotalnych nabožnych njeměrow w Bukečanskej wosadze, kiž za cyłkownu towaršnosć njeběchu njestrašne. Jasnje warnowaše Bjedrich Adolf Klin před wulkim pačacym potencialom chiliastiskich idejow. Měješe chiliazm za „eine der nutzlosesten und gefährlichsten [Phantasien], denn seine Früchte sind Empörung gegen alles bestehende, Haß gegen andersdenkende Mitmenschen, Intoleranz u geistlicher Hochmuth“.<sup>101</sup>

Njesměrnu dynamiku a wšo wobstejace wohrožacy potencial chiliazma pokaza so we wuchodnym Budyskim kraju najbóle we wupućowarskim hibanju. Nahladna ličba Serbow poda so w lětach 1848 do 1851 do Awstralskeje. Za mnohich z nich hrajachu chiliastiske ideje wulku rólu a wosadne žiwjenje hišće w Awstralskej znjeměrnjachu. Tamniše rozestajenja wo prawym wukładžowanju bibliskich tekstow a wo tym, hač přisłušeja lužiscy wěriwi „bibliskemu chiliasmej“ abo skerje „židorabinskemu chiliasmej“, so hišće we lužiskej „Zerničce“ wjedźechu.<sup>102</sup>

Přez wupućowanje nimale sto Serbow wokoło Jana Swory w lěće 1851 so situacija w Rachlowskim towarstwje pomału změrowaše. Ze stron wyšnosće so pak přiwšěm hišće wo rozpušćenju towarstwa přemyslowaše. Dokelž z nowym wjednistwom hinaši duch w towarstwje knježeše, wupraji so Bjedrich Adolf Klin za dalewobstaće. Da pak k wobmyslenju, zo móhl Swora z Awstralskeje dale njeměr naškarać, wšako so powědaše, zo bě sej mału čišćernju sobu wzał a hrožeše strach, zo swoje mysle a pisma dale we Łužicy šěri. Preuska pak, „ein verschrobener Mystiker und kaum zu belehrender Sectierer“, bě so z Rachlowskeho towarstwa wuzamknył. Klin ličeše ale z tym, zo nowu skupinu nabožnje zbudženych wokoło sebje hromadži a dalše nabožne njeměry prowokuje.

Kritika w zwisku ze so šěrjacym chiliazmom so pak jenož na Rachlowske towarstwo njepečahowaše, ale dalše nabožne towarstwa w ewangelskich Serbach zapřija.

Man darf denselben wohl nicht unbedachten Beifall schenken. Wenn die religiösen Vereine und Zusammenkünfte bei dem einfachen und schönen Zwecke stehen blieben, die gegenseitige christliche Erbauung zu fördern, den eigenen Glauben und gottseliges Leben zu stärken, so würde ich ihnen unbedingt das Wort geben. Allein eine lange Erfahrung hat gelehrt [...] daß sie vielmehr fast ohne Ausnahme ausarten, daß sie religiösen Stolz, Selbstherrlichkeit, Geringschätzung des ordentlichen Gottesdienstes und oft noch Schlimmeres hervorrufen. [Připis na kromje skripta: „Derselben

<sup>100</sup> StFilAB 50012 1853 Wendisch-evangelisch-lutherische Vereine zu Rachlau, Siebitz und Neschwitz.

<sup>101</sup> StFilAB 50013 4134 Rozprawa dr. Klina před měščanskej radu w Budyšinje, 09.10.1851.

<sup>102</sup> List Bohuwěra a Handrija z Lightpassa pola Adelaide na Jana Preusku, w: Zernička 2 (1850), str. 83 sl. kaž tež 115 sl.

Meinung über diese Vereine waren die sämtlichen Herrn Amtsbrüder.“] So wie in den politischen Vereinen einfache Bürger zu Staatsmännern werden, neben welchen keine Regierung ungefährdet bestehen kann, so werden in den religiösen Vereinen einfache Christen zu Theologen, ja zu Inspectoren und Richtern der Geistlichen, der Erfahrung gemäß. Es ist dann diesen Leuten zuletzt kein Geistlicher mehr recht, er mag sein, wer und wie er will.<sup>103</sup>

Pregnantnje je Jan Rjenč tu fenomeny zjimał, kiž skutkowanje jeho kolegow, wosebje w Bukečanskej wosadze, přez mnohe lětdžesatki wobčežowachu. Swobodne nabožne zhromadženstwa móžachu byc poklad za wosadu a jeje rjap, runje tak pak móžachu wosadu počezować a pačić.

### 3. Zjimanje a wuhlad

W Bukečanskej wosadze móžemy wot započatka 18. lětstotka čile zwonkacyrkwinske nabožne žiwjenje wobkedźbować. Nastaće tutoho njeda so jeničce přez skutkowanje bratrowskeje jednoty rozjasnić, jasne pak je, zo skutkowaše tuta jako katalyzator. W běhu 18. lětstotka njeporadzi so jednoće wšitke zbudžene kruhi integrować, tak zo hodža so přez lětdžesatki skupiny kaž tež jednotliwcy wobkedźbować, kiž so wot wosady runje tak kaž wot jednoty distancowachu a swójske nabožne žiwjenje hajachu. Tute kruhi tworjachu idealnu pódu za wšelakich předarjow a profetow, kotřiž w Bukečanskej wosadze přez lětstotk wulki wothłos žnějachu. Zdobom pak tworjachu zwonkacyrkwinske kruhi wěstu předformu serbskich towarstwow.<sup>104</sup> W nich organizowachu so wjesnjenjo samostatnje, zwučowachu so w přednoškach a zjawnej diskusiji. Z tym su wuraz sebjewědomeho a swojowólneho skutkowanja, zdžela přećiwo cyrkwiskim a swětnym awtoritám. Rozeštajenja wokoło nabožneje emancipacije su z tym wěsty předchadnik procesow narodneje emancipacije Serbow. Sebjewědomy zapal, kiž w nabožnje zbudženych kruhach knježeše, pokazuje so na přikład w Kotečanskej peticiji z lěta 1845, w šulskej peticiji z lěta 1846, w Žarkowskej peticiji z lěta 1848 abo w žadanju za wobchowanjom stareho prawopisa w 1860tych lětach.<sup>105</sup> Nic naposledk so we wšelakorosci nabožnych skupinow, husto wot pietizma a zbudžerskeho hibanja inspirerowanych, tež pluralizacija serbskeje towaršnosće na přelamje do moderny wotblyšćuje.

Konfesionelnu bohatosć a wosebite nabožne wuwice we Łužicy rozkladže Heinz Schilling z wosebitymi cyrkwiskopolitiskimi wobstejnosćemi we Łužicy: „Anders als in den deutschen Territorialstaaten mit ihren Landeskirchen entwickelte sich in der Oberlausitz eine *staatsfreie* Konfessionslandschaft.“<sup>106</sup> W dalšich studijach měło so přepytować, w kotrej měrje „das Fehlen staatlich-landeskirchlicher Organisation und Autorität“ k tomu wjedžeše, zo móžachu so njekonformne křesćanske hibanja we Łužicy swobodnišo hač w druhich džělach Němskeje wuwic.<sup>107</sup> Dale měło so za tym slědzić, hač so

<sup>103</sup> StFilAB 50012 1853 Přednošk diakona Johanna Rentscha, Lubij 21.04.1852.

<sup>104</sup> Přirunuj VOIGT, Jurij: Něšto wot serbskich Towarstwow (hlej nózka 5), kiž mjenuje nabožne zhromadženstwa eksplacitnje „towarstwa“.

<sup>105</sup> Přirunuj: MAHLING, Jan: Jan Kilian und die Kotitzer Petition von 1845. Konservative Massenmobilisierung im Vormärz, in: MALINKOWA, Trudla (wud.), Jan Kilian. Pastor, Poet, Emigrant. Bautzen 2014 (= Spisy Serbskeho instituta; 58), str. 200–220.

<sup>106</sup> SCHILLING, Heinz: Das Christentum (hlej nózka 1), str. 190.

<sup>107</sup> Tež tam, str. 203.

situacija w serbskich wosadach wot tych w němskich wosadach Hornjeje Łužicy rozeznawa.

Sociologiske slědženja na to pokazuja, zo maja njekonformne, wosebje apokalyptisko-chiliasiske skupiny runje w času krizow konjunkturu, dokelž krutu orientaciju a rozjasnjenja skića. W tutym zmysle hodži so nabožne hibanje w Bukečanskej wosadze jako indikator za bytostne towaršnostno-hospodarske změny zrozumić. Jasne je, zo njekonformne hibanja kaž tež pietizm k wuwicu individualizma přinošowachu a wjesnu towaršnosć pačachu:

Lange bevor die Industrialisierung verändernd in die Strukturen des ländlichen Lebensbereichs eingriff, hatte der Pietismus diese von innen umgestaltet und den Alltag der Menschen tiefgreifend verändert [...] Ein Wir-Gefühl gab es in den vom Pietismus geprägten Dörfern kaum mehr. Neue, gewissermaßen moderne, städtische, und an Interessengruppen orientierte Formen der Solidarität wurden eingeführt, die Institutionen und Bindungen der traditionellen Kultur des Dorfes verblaßten.<sup>108</sup>

Čiće zwonkacyrkwinske hibanje je tuž wuraz kaž tež katalyzator modernizaciskich procesow. Wažny je při tym wosebje aspekt kubłanja. Čitanje Božeho pisma a dalších nabožnych spisow mješe za pobožnych wulku hódnotu, někotryžkuli započa so sam pjera jimać a swoje (nabožne) mysle w formje traktatow abo kěrlušow zwuraznić.<sup>109</sup> Z Ochranowskim nałożkom žiwjenjopis zawostajic, započinachu tež jednori ludžo so wědomje ze swojej biografiju zaběrać a ju pisomnje fiksować. Z duchom časa kročo wotewrěchu so zbudžene kruhi w 19. lětstotku nowym formam a załožichu sej w Rachlowje a druhich serbskich wsach swójske towarstwa. Rachlowske towarstwo bě srjedžišćo tutych, hdžež so ideje misionstwa, lutherskeho konfesionalizma a wupućowanja, husto splećene z idejami chiliazma, rozjimachu a propagowachu.

Njekonformne zwonkacyrkwinske nabožne žiwjenje w jeho mnohich formach je džěl bohatych serbskich stawiznow a wažny wobstatk serbskeho wjesneho žiwjenja hač do přenjeje połojcy 20. lětstotka.<sup>110</sup> Přeswědčeni křesćenjo, lajscy předarjo, serbscy profetojo a angažowani nabožni spisowaceljo a basnicy su wažni akteroj w serbskej towaršnosći na puću do moderny. W serbskim stawiznopisu so tući hač dotal jenož na kromje jewja, zdžěla so přespěšnje jako nabožni fanatkarjo titulowachu a chutnje njebjerjechu. Interpretujemy pak jich aktiwity runje tak kaž prócowanja narodowcow jako wuraz emancipaciskich hibanjow w njeměrnym času, w kotrymž so stary porjad sypny a ludžo orientaciju a stabilizaciju pytachu, potom wotewri so nam nowy wid na serbske stawizny.

W kotrej měrje bě čiće zwonkacyrkwinske žiwjenje w Bukečanskej wosadze wuwzaće abo skerje lužiski přerězk wotblyšćuje, njeda so lochce rozsudzić, tu su dalše slědženja trěbne. Měło so přeslědźić, hač knježeše we Łužicy wěsty nabožny mikroklima, z

<sup>108</sup> GESTRICH, Andreas: Alltag im pietistischen Dorf (hlej nózka 49), str. 59.

<sup>109</sup> MAHLING, Lubina: Bibel, Traktat und Handschrift (hlej nózka 21).

<sup>110</sup> Žiwy wobraz zwonkacyrkwinskeje pobožnosće na serbskej wsy spočatk 20. lětstotka rysuje NOWAK-NJECHORŃSKI, Měrcin: Hólčik, hólčec, listonoš. Budyšin 1974, str. 32–36. Pola Nowakec so prawidłownje štundy dzeržachu, swójba njechodžeše do cyrkwy kemši, ale město toho swójske domjace kemše swjećeše. Do Nowakec domu chodžachu „adwentisća, jehowisća, chutni biblijerjo a druzy tajcy sektarjo“ a chychu Nowakec wo bliskim kóncu swěta přeswědčić.

kotrehož wosobiny kaž Jakob Böhme wurosćechu, abo móžeja so snano nabožne njeměry tež jako scěwk jeho skutkowanja zrozumić? Je to připad, zo je so runje wokoło Bukec telko źórłow zachowało, kiž nabožny njeměr dokumentuja, abo knježeše pod Čornobohom wosebity, swobodniši duch? Prašenje njeda so z wěstosću wotmołwić, prawdžepodobnje pak wšelake faktory k tomu přinošowachu, zo bě zwonkacyrkwinske hibanje w Bukečanskej wosadže sylniše hač w druhich wosadach:

- Płodna hlinjana póda wokoło Bukec wjedžeše k poměrnemu derjeměću wobydlerjow wosady. Wunošne kubło krućeše sebjewědomje a dowoleše někotrymžkuli so intensiwnje z nabožnymi prašenjami zaběrać. Delany pak běchu ze 16. lětstotka sem swobodna wjes, štož zamóžitosći zawěsće runje tak kaž sebjewědomju wobydlerjow tyješe.
- Cyrkwinske prawa a dohlad nad Bukečanskej faru a šulu měješe tachantstwo w Budyšinje, kiž so njerady z nutřkownoewangelskimi prašenjami zaběraše. Knježkojo w zafarowanych wsach njemějachu kaž w tamnych wosadach bjezposředni wliw na fararja. Tachantstwo, kiž bě za přistajenje Bukečanskeho fararja zamołwite, njeje žanoho Ochranowej přichileneho duchowneho wuzwoliło. Hi-nak tuž hač na příklad w Klukšu abo Minakale<sup>111</sup>, hdžež bě kolator sam přiwisnik bratrowskeje jednoty, abo w Budyskej Michałskej<sup>112</sup> wosadže, hdžež starachu so wosebje zemjenjo wo integraciju pobožnych do krutych strukturow, njebě w Bukecach duchowneho, kiž by z Ochranowa wuprudžace nabožne hibanje do cyrkwinskih kolijow wjedł abo so wo aktiwne diasporne dźěło jednoty prócował a tak wšelake sektěrarske skupiny do cyrkwy integrował.
- Bukečanska wosada bě jedna z najwjetšich we Łužicy. Za fararja bě skoro njemóžne, přehlad wo wšěch hibanjach we wotležanych wsach měć. Puć do cyrkwy bě wosebje za wobydlerjow pod Čornobohom daloki a domjace nutrnosće tuž witana alternatiwa.
- Tak mjenowana „Žitawska šoseja“ bě za bratrowsku jednotu wuznamna dróha. Jednota bě ze swójeho spočatka mobilne zhromadženstwo – chcychu-li do zapada, dyrbjachu přez Bukecy. Z wida jednoty bě tuž derje, při dróze dowěrnikow měć, kiž w nuzy pomhachu a pućowarjow hospodowachu. Zdobom polěkowaše geografiska bliskosć Bukec wopytam w Ochranowje.
- Sydomlětna wójna z bitwu pola Bukec 14. oktobra 1758 a Napoleonske wójny z bitwu pola Budyšina 20./21. meje 1813 kaž tež mjeńše wojowanja spočatk septembra samsneho lěta wjedźechu runje w Bukečanskej wosadže k hoberskim zničenjám a dramatiskim podawkam. Nabožny njeměr we wosadže a kursěrowace apokalyptiske ideje hodža so w zwisku z husto trawmatiskimi wójskimi dožiwjenjami widjeć.

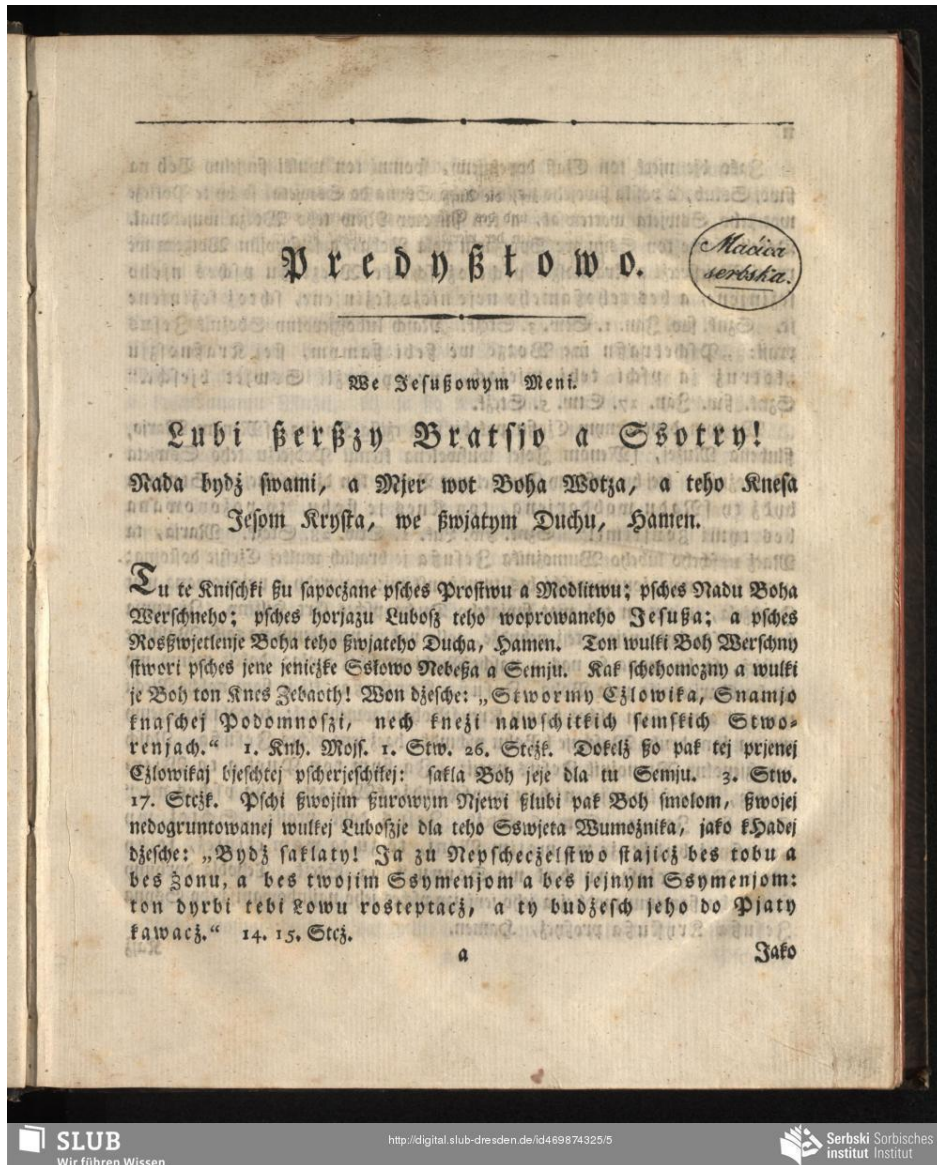
<sup>111</sup> MALINKOWA, Lubina: Minakał – srjedzišćo pobožnych Serbow, in: Protyka 2022. Bautzen 2021, str. 47–51.

<sup>112</sup> MAHLING, Lubina: Pietismus und Erweckungsbewegung (hlej nózka 15).



Znamjo wuraznejje pobožnosće a rozestajenje z Božim słowom je wutřihanka z Bukec z lěta 1868.  
Foto: Serbski muzej





Reprodukcija knižnych titulow Jana Stübnarja. Foto: SLUB – Sachsen.digital